

UNIVERSITEIT LEIDEN

Marokkanen volgens Nederlanders

De rol van Marokkanen in de autochtone Nederlandse
literatuur

MA-Scriptie Neerlandistiek

Naam: Dagmara Abtová/s1049127

Begeleiding: Dhr. Prof.dr.A.G.H. Anbeek van der Meyden

Opleiding: MA Neerlandistiek/Dutch Studies

Datum:24/06/2015

Dankbetuiging

Graag wil ik mijn begeleider Prof.dr. A.G.H. Anbeek bedanken voor zijn kritische opmerkingen en raadgeving tijdens de begeleiding van mijn scriptie. Daarnaast wil ik Gert Poot bedanken voor waardevolle adviezen op het gebied van grammatica.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Inleiding en vraagstelling.....	4
Methodologie en boekkeuze.....	8
Hoofdstuk 1. Marokkanen in Nederland de afgelopen 40 jaar: een stukje geschiedenis en problemen die er zijn ontstaan.....	11
1.1 Geschiedenis, getallen.....	11
1.2 Zitten wij dus met de gebakken peren?	13
1.3 Criminaliteit	14
1.4 Geloof	16
1.5 Onderwijs	18
Hoofdstuk 2. Voorbeelden uit de gekozen literatuur	20
2.1 Theo van Gogh en Mohammed B.....	20
2.1.1 Het meisje met het hoofddoekje.....	21
2.1.2 VSV.....	24
2.2 Marokkaanse jongeren en radicalisering	26
2.2.1 Het meisje met het hoofddoekje.....	27
2.2.2 VSV.....	28
2.2.3 Hajar en Daan	30
2.2.4 Vluchtwegen.....	31
2.3 Vooroordelen over Marokkanen.....	33
2.3.1 Het meisje met het hoofddoekje.....	34
2.3.2 Hajar en Daan	34
2.3.3 Tirza	35
2.3.4 Vluchtwegen.....	36
2.4 Vrouwen in de islam en de hoofddoekproblematiek.....	36
2.4.1 Hajar en Daan	37
2.4.2 Het meisje met het hoofddoekje.....	40
2.5 Geloof	41
2.5.1 VSV.....	42
2.5.2 Hajar en Daan	43
2.5.3 Tirza	44
2.5.4 Het meisje met het hoofddoekje.....	45
2.5.5 Vluchtwegen.....	47
2.6 Onderwijs	48
2.6.1 Hajar en Daan	48
Hoofdstuk 3. Conclusie.....	53
Bibliografie:	61

Bijlage: Bespreking van de boeken.....	65
Hajar en Daan (2004).....	65
Tirza (2006).....	66
Vluchtwegen (2006)	68
Het meisje met het hoofddoekje (2008)	69
VSV (2012)	71

Inleiding en vraagstelling

‘Respect geven is respect krijgen.’ Ik hoorde deze zin voor het eerst, toen ik nog als een klein meisje in Slowakije leefde. Ik stond te kijken naar een ruzie tussen een aantal Slowaken en Roma. Later herinnerde ik me deze uitspraak uit het nieuws in Tsjechië, toen het over de ‘Roma problematiek’ ging. Tsjechen en Slowaken hebben het gevoel dat Roma constant hun sociale systeem misbruiken en Roma hebben zich altijd gediscrimineerd gevoeld door de Tsjechen en Slowaken. Dit ‘respect gevoel’ werd in de laatste decennia een vaak besproken punt ook in Nederland.¹ Respect, dat de minderheidsgroepen die in Nederland wonen van de Nederlanders verwachten. Respect, dat de Nederlanders evenzeer van hun buitenlandse burens hopen te ontvangen. Respect, een woord dat in conflicten tussen de allochtonen en autochtonen heel vaak wordt gebruikt.

Dit ‘gebrek aan respect gevoel’ blijft al een aantal decennia actueel en maakt onderdeel uit van de integratieproblematiek in Nederland, ofwel het zogenaamde ‘multiculturele drama’.² Een recent voorbeeld is de uitspraak van de rechts-extremistische Geert Wilders, die na de Gemeenteraadsverkiezingen van één jaar geleden aan zijn partijgenoten vroeg: ‘Willen jullie meer of minder Marokkanen in Nederland?’³ Hoewel er weinig mensen zijn die zulke uitspraken in het openbaar op deze extreme wijze doen of zulke ideeën hanteren, hebben de uitspraken veel los gemaakt in Nederland. Ik behoor nu zelf tot de ‘allochtonen’⁴ die in Nederland wonen en ik ben geïnteresseerd in deze integratieproblematiek. Het heeft me al in het begin van mijn studie aangesproken en het blijft nog steeds boeiend.

Door mijn accent in het Nederlands word ik dagelijks geconfronteerd met de vraag: ‘Waar kom je vandaan?’ Waarop mijn vraag volgt: ‘Wat denkt u?’ Hierop krijg ik verschillende antwoorden, waaronder: ‘Uit Polen?’ met een lichte onzekerheid. ‘Nee, Tsjecho-Slowakije,’ zeg ik dan als een trotse patriot. Voor de mensen die dachten dat ik uit Polen kwam, is het helaas een antwoord, waarop ze reageerden met: ‘O gelukkig, weet je, Polen hebben geen goede naam in Nederland, hé.’ Toen ik dit meerdere keren te horen kreeg, dacht ik bij mezelf: Hoe moeten dan Marokkanen, Turken, of Antillianen, de grootste

¹ Vuijsje R., *Alleen maar nette mensen*, ‘Besodemierd’, p. 139, 2008.

² Deze benaming komt uit het artikel ‘Het multiculturele drama’ van P. Scheffer van 2000.

³ Anoniem, *nu.nl*, ‘Geert Wilders belooft ‘minder Marokkanen’ in Den Haag’, 2014.

⁴ Deze term zet ik tussen haakjes, omdat ik mezelf niet zie als allochtoon of autochtoon.

minderheidsgroepen in Nederland zich voelen, als op de kleine minderheid van Polen al zo wordt gereageerd?⁵

Dit vormde de aanleiding voor mijn onderzoek, waarin ik wil kijken hoe er in de literatuur wordt geschreven over de multiculturele samenleving in Nederland.

Dankzij de ontdekkingsreizen vanaf de zestiende eeuw zijn er grote hoeveelheden mensen uit verschillende culturen naar Nederland gekomen. Het ging om zakenmannen, religieuzen of geleerden, waarnaast ook een groot aantal vluchtelingen en gelukzoekers werd aangetrokken.⁶ Deze mensen voelden zich veilig in de lage landen, omdat ze hier konden discussiëren en hun mening en geloof konden uiten, en dat was in die tijd niet gebruikelijk in de rest van de wereld.

Vandaag zijn we een grote stap verder. Of toch een beetje terug? Er wordt nu vaker gezegd dat Nederland niet meer zo tolerant is, vooral na 11 september en de moord op Theo van Gogh. Dit standpunt trof je overal aan in de media, maar volgens Paul Schnabel, directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau, zit het anders. Hij schrijft: *'Er zijn geen Marokkanen gelyncht, de Nederlandse bevolking heeft zich buitengewoon fatsoenlijk en terughoudend opgesteld en in Rotterdam en Den Haag, de epicentra van spanningen, gebeurde niks'*.⁷

Over sommige immigrantengroepen, zoals Polen, Roemenen en Bulgaren, horen we niets bijzonders, omdat ze zich snel aan de Nederlandse cultuur lijken te hebben aangepast. Of dat echt zo is, is overigens maar de vraag, want hun cultuur lijkt heel erg op de Nederlandse waardoor kleine verschillen niet direct zichtbaar zijn. Daarnaast speelt een rol dat deze culturen enigszins op zichzelf staan, omdat Polen, Roemenen en Bulgaren zich over het algemeen goed redden binnen de Nederlandse samenleving doordat zij economisch zelfstandige beroepen uitoefenen. Hierdoor mengen deze culturen minder en onttrekt zich veel meer aan de ogen van de gemiddelde Nederlander. Dit geldt overigens ook voor Russen en Chinezen.

Ook hier bestaan echter uitzonderingen, en er wordt soms over de incidenten gesproken en geschreven die Polen, Roemenen of Bulgaren grotendeels zwart maken. Deze culturen vond ik ook heel interessant om te analyseren, maar er verschenen nog weinig of geen romans hierover die ik zou kunnen onderzoeken. Het debat in Nederland is in deze richting niet zo

⁵ In hoofdstuk 1 worden precieze cijfers van minderheidsgroepen genoemd.

⁶ Baršová A., 'Integrace přistěhovalců v Evropě: od občanské integrace k multikulturalismu a zpět?', p.3, 2005.

⁷ Vuijsje H., 'Nederlands passivisme', *Correct*, 2008.

heftig, dit overigens ondanks het feit dat Geert Wilders in begin 2012 zijn zogenaamde 'Polenmeldpunt' lanceerde.⁸

Over een aantal niet-westerse groepen migranten werd daartegen bijna dagelijks gesproken en geschreven. Een opsomming van deze 'lastige' minderheidsgroepen en de daarbij behorende stereotypen geeft Robert Vuijsje in zijn debuutroman *'Alleen maar nette mensen'* (2008). Het gaat om Antillianen, Surinamers, Turken, Marokkanen, Arubanen, Kaapverdianen en andere Afrikanen; de grotere en kleinere niet-westerse minderheidsgroepen in Nederland. Ik heb in deze roman een toepasselijke passage gevonden die door David, de hoofdpersoon, wordt beschreven:

*'Volgens Antillianen denken Surinamers altijd dat ze elite zijn.'*⁹

En:

*'Surinamers en Antillianen vinden dat Afrikanen ruw zijn, en onbeschoft en te zwart. Ze dansen raar en ze wonen met twintig mensen op een flat. Afrikaanse mannen zijn verkrachters die niet weten dat nee betekent: nee.'*¹⁰

Uiteindelijk besluit David deze opsomming met:

'Het zijn niet alleen Turken - alle mensen die ze allochtonen noemen zijn boos op Marokkanen, omdat die hun een slechte naam geven.'

*'Marokkanen zijn boos op iedereen.'*¹¹

Marokkanen, waarom heeft iedereen het over Marokkanen? Wat is er mis met die Marokkanen? Marokkanen behoren tot de meest besproken minderheidsgroepen in Nederland. Ze zijn sterk aanwezig, niet alleen op de Nederlandse straten, maar ook in de Nederlandse literatuur. Ik heb besloten om te analyseren hoe Marokkanen worden beschreven in de Nederlandse literatuur.

De aanwezigheid van Marokkanen in literatuur is dubbel. Ten eerste worden Marokkanen het meest van alle minderheidsgroepen beschreven in de literatuur. Zo vond ik uiteindelijk goed materiaal voor deze scriptie.

Ten tweede schrijven Marokkanen het meest van alle niet-westerse minderheidsgroepen, zelfs meer dan de Turken.¹² In het begin van mijn onderzoek kwam ik er vrij snel achter dat

⁸ Anoniem, 'PVV: Polenmeldpunt groot succes', *AD.nl*, 2012.

⁹ Vuijsje R., *Alleen maar nette mensen*, p. 8.

¹⁰ Ibidem, p. 10.

¹¹ Ibidem, p. 10.

ik een grote keuze aan leesmateriaal zou hebben, als ik voor de ‘Marokkaans-Nederlandse’ auteurs zou kiezen die onder de groep migrantenliteratuur vallen. Deze Nederlanders tussen de twintig en veertig jaar zijn in Marokko geboren en zijn op jonge leeftijd naar Nederland gekomen. Het is belangrijk om te zeggen dat de eerste golf Marokkanen al in de jaren zestig naar Nederland kwam, maar pas de tweede generatie, dertig jaar later, heeft naar de pen gegrepen. Noord-Afrikaanse schrijvers zoals Hafid Bouazza, Abdelkader Benali, Khalid Boudou, Hans Sahar, ofwel Farid Boukakar en Naima el Bezaz hebben de basis voor de ‘migrantenliteratuur’ gelegd.¹³ Een vaak voorkomend onderwerp in deze literatuur is de multiculturele samenleving in Nederland en de identiteitsproblemen. De schrijver Abdelkader Benali schrijft hierover:

‘Er is een nieuwe literaire stroming ontstaan de afgelopen vijf jaar. Ze is niet helemaal Marokkaans, ze is niet helemaal Nederlands. Ze is ook niet iets daartussenin, dat zou te makkelijk zijn. Nee, ze is een handeling. Wat bedoel ik daarmee? Voor het eerst in de Nederlandse literatuurgeschiedenis grijpt de tweede generatie migranten massaal naar de pen en schrijft haar verhaal op. Dit is geen wonder, het gebeurt overal op deze wereld.’¹⁴

Hoe de multiculturele samenleving werd beschreven door de ‘Marokkaans-Nederlandse’ auteurs, werd in het verleden al veel geanalyseerd.¹⁵ Ik wilde graag een andere invalshoek kiezen. In plaats van de visie van de allochtone schrijvers zou ik graag willen weten hoe die wordt beschreven door de autochtone Nederlandse schrijvers.

De groep autochtone schrijvers die zich met deze problematiek bezig houdt, breidt zich de laatste jaren langzaam uit. Toch blijven het vooral de ‘Marokkaans-Nederlandse’ auteurs die schrijven over Marokkanen in Nederland. Juist daarom is het een uitdaging om een analyse te maken van de autochtone visie hierop. In dit onderzoek zal ik me daarom beperken tot de autochtone Nederlandse literatuur en ik zal de migrantenliteratuur verder buiten beschouwing laten. De Nederlandse autochtone schrijvers zijn, net zoals de Marokkaanse,

¹² Turken zitten veel meer vast aan hun cultuur, tradities en taal dan Marokkanen. Marokkanen zien in het schrijven de vrijheid van eigen mening en daarom zijn er veel meer schrijvers. Pronk I., ‘Waar blijven de Turkse schrijvers?’, *Trouw*, 2005.

¹³ Anbeek T., ‘Fataal succes, over Marokkaans-Nederlandse auteurs en hun critici’, in: *Literatuur, Tijdschrift over Nederlandse letterkunde*, num.16, p. 335, 1999.

¹⁴ Benali A., ‘Voorwoord’. In: *Koorddansers. Jonge Marokkaanse en Arabische auteurs in Nederland*. Amsterdam, El Hizja, p. 13, 2000.

¹⁵ Hierbij kan genoemd worden de masterscriptie van L. Gevorgyan *Het magisch realisme in het oeuvre van Hafid Bouazza* (2012), of de masterscriptie van M. Dragojevic *Magisch realisme en migrantenliteratuur in het werk van Bouazza, Abdolah en Benali* (2014). Ze waren allebei studenten van de Universiteit Leiden.

pas in de jaren negentig begonnen met het schrijven over dit onderwerp. Vanwege dit feit ga ik me beperken in deze analyse tot de laatste twee decennia.

Een belangrijk aspect dat ik wil bespreken, is de rol die Marokkanen zijn gaan spelen in de literatuur. Ik wil onderzoeken of hierin een bepaalde ontwikkeling zit en in hoeverre dit een weerspiegeling is van belangrijke momenten in de Nederlandse multiculturele samenleving. Mijn onderzoek gaat dus over het beeld dat bij autochtone Nederlanders bestaat over de rol van Marokkanen in de Nederlandse multiculturele samenleving. Daarbij beperk ik mij tot de romanvorm. De vraagstelling van deze scriptie luidt dan als volgt:

Welke rol speelden Marokkanen de afgelopen twee decennia in autochtone Nederlandse romans?

Methodologie en boekkeuze

Voor deze scriptie heb ik vijf romans gekozen. Het gaat om *Hajar en Daan* (2004) van Robert Anker, *Tirza* (2006) van Arnon Grunberg, *Vluchtwegen* (2006) van Michiel van Kempen, *Het meisje met het hoofddoekje* (2008) van Martin Schouten en *VSV* (2010) van Leon de Winter.

De reden, waarom ik deze boeken heb gekozen, is eenvoudig. In verband met de afbakening van mijn vraagstelling, om alleen de rol van Marokkanen te analyseren, heb ik besloten dat deze vijf romans het meest relevant zijn. De verhalen gaan grotendeels over de multiculturele samenleving, over de rol die Marokkanen daarin spelen en over zaken als geloof, radicalisme, vooroordelen, onderwijs et cetera. Ik aarzelde nog om ook de roman *Alleen maar nette mensen* (2008) van Robert Vuijsje te onderzoeken, maar dit werk heb ik al eerder in de nota voor het vak *Nederlandse literatuur en maatschappij* geanalyseerd.¹⁶

De door mij gekozen boeken beschrijven clichés, racisme en verwijzingen naar actuele gebeurtenissen, zoals de aanslagen in New York van 11 september 2001, het hoofddoeken-debat, of de moord op Theo van Gogh. Deze onderwerpen zijn sterk aanwezig in de gekozen literatuur en daarom heb ik besloten om subhoofdstukken te maken, elk voor een bepaald onderwerp. De inhoud wordt dan niet per boek besproken.¹⁷

¹⁶ Op aanwijzing van mijn docent heb ik er om deze reden van afgezien het boek nogmaals te analyseren.

¹⁷ De inhoud van de boeken wordt integraal behandeld in de bijlage bij deze scriptie.

Bovengenoemde vijf romans horen tot de primaire bronnen waarvan ik gebruik heb gemaakt, maar bij een zo breed onderwerp is ook gespecialiseerde secundaire literatuur onmisbaar.

Veel achtergrondinformatie is te vinden in het boek *Het land van aankomst* (2007) van Paul Scheffer. Hij is een bekende publicist en hoogleraar, en met zijn essay 'Het multiculturele drama' (2000) begon hij een groot publiek debat over de multiculturele samenleving. Dit debat heeft hem geïnspireerd tot een internationaal onderzoek naar de integratie en immigratie van etnische minderheden, dat uitmondde in bovengenoemd boek.¹⁸

Tevens maak ik gebruik van een ander boek, dat de geschiedenis van de Marokkanen in Nederland in kaart brengt. Het boek *Muslims in Nederland* (1997) van W.A.R. Shadid en P.S. van Koningsveld vertelt heel nauwkeurig over de tocht van de gastarbeiders in de jaren zestig uit Marokko en andere moslimlanden naar Nederland, en behandelt hierbij ook de vraag van religie en de multiculturele samenleving.

Ten slotte is het boek *Correct, weldenkend Nederland sinds de jaren zestig* (2008) van Herman Vuijsje in dit verband van belang, omdat dit het verhaal van de volksverhuizing van de andere kant vertelt, van de Nederlandse. Hij is een bekende socioloog en toevallig ook de oom van de schrijver Robert Vuijsje. In dit boek probeert Vuijsje uit te leggen, wanneer het mis is gegaan met de multiculturele samenleving en waar Nederlanders zelf veel fouten hebben gemaakt. Vuijsje maakt een aantal belangrijke problemen helder en om deze reden kon ik niet om dit boek heen.

Dit zijn dus drie belangrijke boeken die ik ga gebruiken als secundaire literatuur, maar grotendeels ga ik me baseren op de door mij gekozen vijf romans.

De genoemde secundaire literatuur komt vooral terug in het eerste hoofdstuk. In dit hoofdstuk begin ik met het achtergrondgedeelte. Wanneer zijn Marokkanen naar Nederland gekomen, waarom hebben ze dit kleine landje in West-Europa gekozen en hoe keken de Nederlanders hier tegen aan?

Hoofdstuk 1 is als volgt ingedeeld. In 1.1 en 1.2 wordt aan de hand van een aantal getallen een indruk gegeven van de algemene integratieproblematiek van Marokkanen in Nederland. Hieruit wordt een aantal kernproblemen gedestilleerd die in de volgende subhoofdstukken naar voren komen, namelijk: criminaliteit (1.3), geloof (1.4) en onderwijs (1.5).

¹⁸ Logtenberg H., 'Paul Scheffer na het multiculturele drama', *Intermediair*, 3 oktober 2007.

Deze thematische subhoofdstukken die zijn gekozen aan de hand van cijfers van het CBS, worden nader uitgewerkt in hoofdstuk 2. Hoofdstuk 2 start echter met het onderwerp dat in meerdere boeken terugkomt, namelijk de moord op Theo van Gogh door Mohammed B. (2.1). Het thema criminaliteit komt in mindere mate aan bod in de voorbeelden en wordt daarom niet apart behandeld. Het thema geloof wordt behandeld in 2.2, 2.4 en 2.5 en in mindere mate in 2.3. Onderwijs wordt als apart thema behandeld in 2.6.

Aan de hand van de gekozen kernproblematieken wordt een aantal voorbeelden gekozen, nader uitgewerkt en geïllustreerd. Aan de hand van deze voorbeelden wordt de vraagstelling beantwoord in de conclusie.

In de bijlage wordt ten slotte een beschrijving gegeven van de inhoud van de gekozen romans.¹⁹

¹⁹ Deze zijn niet relevant voor het onderzoek en dienen niet in de scriptie zelf te staan, maar voor de lezer vormen ze de nodige achtergrond om te begrijpen, waar het over gaat.

Hoofdstuk 1. Marokkanen in Nederland de afgelopen 40 jaar: een stukje geschiedenis en problemen die er zijn ontstaan

In dit hoofdstuk wordt de achtergrond van de Marokkanen geschetst. Vooral voor de lezer zonder enige kennis is het van belang om te weten, hoe diep de wortels zijn van de Marokkaanse cultuur in de Nederlandse samenleving.

Door de migratie worden verschillen in de culturen op een klein gebied, zoals Nederland is, met elkaar geconfronteerd. Dit is niets nieuws en ook normaal. In de jaren zestig ontstonden er echter een aantal problemen die werden onderschat, en helaas niet lijken te zijn opgelost. Het gaat vooral om de criminaliteit die vaak ook de 'reputatie' van Marokkanen vormt en het hen niet makkelijker maakt om hun naam te zuiveren. Een ander punt is geloof. Hoe zit het in de werkelijkheid en wat betekent een hoofddoek voor een Marokkaanse vrouw? Waarom hebben veel Nederlanders zo veel moeite met dit kledingstuk? Als laatste punt wordt het onderwijs besproken. Welk niveau halen de meeste Marokkanen, zijn er verschillen tussen jongens en meisjes en heeft het gehaalde onderwijsniveau verder invloed op hun leven? Alle genoemde punten worden op basis van de statistische cijfers besproken en nader uitgewerkt, ook dankzij de jaarrapporten.

1.1 Geschiedenis, getallen

Sinds de jaren zestig kwamen de nieuwkomers uit Turkije, Marokko, Suriname, Curaçao en andere landen. Deze werden betiteld als gastarbeiders, buitenlandse werknemers, medelanders, etnische groepen of etnische minderheden. De Nederlandse overheid beschouwde de 'gastarbeid' als een tijdelijk verschijnsel, ook toen duidelijk was dat de Nederlandse economie niet zonder migranten kon.

De emigratiestroom uit Marokko naar Nederland kwam in de tweede helft van de jaren zestig op gang. Op 14 mei 1969 heeft de Nederlandse regering een overeenkomst met Marokko gesloten, waardoor het werken van de 'gastarbeiders' in Nederland werd geformaliseerd. Het waren bijna allemaal mannelijke arbeidsmigranten die laag gekwalificeerd werk verrichtten, vooral in de industrie. De formele werving van de arbeidsmigranten stopte in 1973, als gevolg van de oliecrisis en economische recessie in de wereld.²⁰ Er werd toen verondersteld dat deze arbeiders met hun verdiende geld terug zouden keren, maar dat gebeurde niet. Aan de ene kant kwam dat door de ongunstige

²⁰ Vlugt van der R., 'Oliecrisis van 1973 en 1979', *IsGeschiedenis*, 2013.

sociaal-economische situatie in Marokko, aan de andere kant door een minder restrictief migratiebeleid in Nederland.²¹ Daarna was het voor deze Marokkanen noodzakelijk om hun familie op te vangen in Nederland en de regering heeft hierin toegestemd. In het kader van gezinshereniging²² zijn de kinderen en vrouwen van de arbeiders naar Nederland gekomen.²³

Toen in de jaren tachtig hun verblijf als permanent werd beschouwd, worstelde men opnieuw met de term waarmee de aldus ontstane 'nieuwe' samenleving adequaat kon worden getypeerd. Zo sprak men voortaan van de 'multiculturele samenleving'.²⁴

De meeste Marokkanen (rond 93%) zijn Berber, de overige zijn Arabische Marokkanen. Toen de arbeidswerving in 1973 werd beëindigd, woonden in Nederland ongeveer 22.000 Marokkanen. Later nam het aantal migranten sterker toe door de gezinshereniging. Terwijl in 1980 72.000 Marokkanen in Nederland woonden, was in 1990 het aantal verdubbeld tot 168.000, en in 2008 woonden er al 335.127 Marokkanen in Nederland. Na de Turken zijn Marokkanen de grootste groep anderstaligen in Nederland. In 2004 bestond de totale groep Marokkanen uit 306.219 personen. Tien jaar later was dit aantal gestegen naar 374.996. Vanwege de voorgeschiedenis zijn er meer mannen dan vrouwen.²⁵

Op 1 januari 2012 telde Nederland 3,5 miljoen allochtonen op een totale bevolking van 16,7 miljoen. Dit betekent dat 21% van de bevolking van allochtone afkomst was. Voor 45% zijn dit westerse allochtonen, voor 55% niet-westerse allochtonen. Op 1 januari 2012 bestond ruim 12% (1,9 miljoen) van de Nederlandse bevolking uit niet-westerse allochtonen. De grootste groep niet-westerse allochtonen wordt gevormd door Turken (388.967), op de voet gevolgd door Marokkanen (355.883) en Surinamers (344.734). Terwijl bij Turken en Surinamers de eerste generatie in meerderheid is, is het bij Marokkanen precies andersom, met een grote voorsprong van de tweede generatie.²⁶

De immigratie blijkt niet meer gewild. Volgens het Centraal Planbureau vallen voor de arbeidsmarkt geen positieve effecten van grootschalige immigratie te verwachten. Zo leven

²¹ Onder deze term wordt verstaan dat er wordt gestreefd naar het afremmen van migratie naar het Nederland.

²² De gezinshereniging betekent dat de gezinnen van de gastarbeiders naar hen toe verhuizen.

²³ Fokkema T. e.a., 'Herkomst en vestiging van de eerste generatie Marokkanen in Nederland', *Bevolkingstrends*, 3de kwartaal 2009, p. 51-52, 2009.

²⁴ Shadid, Koningsveld, 'Inleiding', *Moslims in Nederland*, p. 13, 1997.

²⁵ Vanwege de gastarbeiders ontstond een voorsprong voor de mannelijke populatie.

²⁶ Ministerie van Volksgezondheid, welzijn en sport, 'Etniciteit: Wat is de huidige situatie?', *Nationaal Kompas Volksgezondheid*, CBS Bevolkingsstatistiek, 7 december 2012.

nu ongeveer zeshonderdduizend mensen van Turkse en Marokkaanse herkomst in Nederland. Over twintig jaar zullen beide gemeenschappen nog eens verdubbeld zijn, dus meer dan één miljoen mensen omvatten.²⁷ De prognose is ruim 400.000 Marokkanen in Nederland in 2020, met een stijging tot ongeveer 450.000 Marokkanen in 2060.²⁸

1.2 Zitten wij dus met de gebakken peren?

Ruim veertig jaar maken de Marokkanen deel uit van de Nederlandse bevolking. Naast de Turken, Surinamers en andere migranten uit Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan),²⁹ behoren ze bij de groep van 'Niet-westerse allochtonen'.³⁰ Deze sticker 'Niet-westers' geeft wel een negatieve connotatie aan de volkeren die hieronder gerekend worden. Volgens sommigen horen ze niet thuis in Nederland en willen hier alleen geld verdienen om naar hun vaderland te kunnen terugkeren. Toch gaan ze meestal niet weg. Andere Marokkanen van de eerste, maar ook van de tweede generatie, willen in Nederland blijven en proberen iets van hun leven te maken. De derde generatie schatte het CBS in 2005 op ongeveer 2000 personen. Vanwege de relatief kleine omvang van deze groep wordt in deze scriptie voornamelijk over de eerste en tweede generatie gesproken.³¹

In de laatste decennia is het woord 'integratie' overal te horen. Waar gaat het eigenlijk om? Waarom ontstaan er weinig zorgen over de 'Westerse allochtonen' die ook in grotere hoeveelheden naar Nederland stromen? Waarom worden ze vaak bekeken als geïntegreerd, hoewel ze ook aan hun eigen cultuur en gewoontes vasthouden?

Op een aantal van deze vragen is het moeilijk om antwoord te geven. Het vraagt om een dieper onderzoek op sociologisch niveau en dat valt buiten het bereik van deze scriptie. Toch moeten er een paar problematieken genoemd worden, omdat ze juist de kern vormen van de integratieproblematiek van Marokkanen. Uit de verschillende rapporten van het CBS komt naar voren dat het gaat om de problematiek rondom criminaliteit, geloof en onderwijs. Deze zaken worden in de hierna volgende subhoofdstukken nader uitgewerkt voor zover het

²⁷ Scheffer P., 'III De grote volksverhuizing', *Het land van aankomst*, p. 111.

²⁸ Anoniem, 'Prognose bevolking; geslacht, leeftijd, herkomst en generatie, 2013-2060', CBS, 2012.

²⁹ Deze allochtonen worden op grond van hun sociaal-economische en sociaal-culturele achtergrond tot de Westerse allochtonen gerekend.

³⁰ CBS, 'Niet-westerse allochtoon'.

³¹ Schoorl J., '2.2 Omvang en samenstelling van de bevolking', in *Marokkanen in Nederland: Een profiel*, NIDI, p.4, 2006.

gaat over Marokkanen. Daarna wordt in hoofdstuk 2 ruimte gegeven aan de literaire voorbeelden uit de gekozen romans die betrekking hebben op deze problematieken.

Als er naar de cijfers wordt gekeken, kan men over een ontwikkeling praten. De tweede generatie Marokkanen werkt meer, heeft minder vaak een uitkering, verdient meer en de meisjes lopen de achterstand in het onderwijs in en halen ook een hoger niveau dan ooit. Tot hier het goede nieuws, maar helaas spreekt ook de realiteit dat er meer jongeren werkloos zijn en dat van alle jongeren de Marokkaanse jeugd het vaakst als verdachte wordt aangemerkt voor een misdrijf.³²

Op het idee van het eerste subhoofdstuk (2.1) kwam ik tijdens het lezen van het boek *Onzichtbare ouders: De buurt van Mohammed B.* van Margalith Kleijwegt. Deze journalist drong na de moord op Theo van Gogh door tot de Marokkanen en Turken in de buurt, waar ook Mohammed B.³³ opgroeide en leefde. Op een neutrale toon beschrijft ze het leven van deze etnische groepen, bepaalde families in Amsterdam-West, waarvan kinderen problemen op school hebben. Verhalen van hun ouders die achter deze kinderen staan, gaan in alle gevallen over de afwezigheid van school, over het gebrek aan motivatie om te leven en te leren en ontbrekende kennis van het Nederlands bij de ouders, en over agressiviteit van de kinderen tegenover de anderen, en over een sterk geloof in Allah.

1.3 Criminaliteit

Er wordt gezegd dat de allochtonen integreren in Nederland,³⁴ maar dat de criminaliteit steeds meer stijgt. Uit cijfers van 2013 blijkt dat van alle niet-westerse buitenlanders Antillianen het meest worden verdacht (5,7%), gevolgd door Marokkanen (4,9%). Criminaliteit komt het vaakst voor onder Marokkaanse tieners (één op de tien mannen) en Antilliaanse 20-plussers (één op de elf mannen). Van de besproken bevolkingsgroepen komt criminaliteit bij Turken het minst voor.³⁵ Bij alle niet-westerse allochtonen is de tweede generatie criminel, behalve bij de Antillianen.

Marokkanen en Antillianen gedragen zich ook het meest delinquent van alle groepen, Surinamers zijn daartegen het meest sociaal-economisch en sociaal-cultureel gevorderd.

³² CBS, 'Jaarrapport integratie 2014', 2014.

³³ Mohammed B. is de moordenaar van de regisseur Theo van Gogh. In het onderdeel 'criminaliteit' wordt over hem nog meer verteld.

³⁴ 'Integratie gaat samen met het conformeren aan voorgeschreven gedragsnormen. Crimineel gedrag wijkt af van deze gedragsnormen en werkt integratie dus niet in de hand.' CBS, Jaarrapport integratie 2014, '1.6 Criminaliteit', p.70, 2014.

³⁵ Informatie over criminaliteit is samengevat uit het Jaarrapport integratie 2014 van het CBS.

Niet-westerse allochtonen worden vaker verdacht van een misdrijf dan westerse allochtonen en autochtonen. Dit geldt het sterkst voor Marokkanen, Antillianen en Somaliërs. Voor Marokkanen geldt tevens dat zij het meest recidiveren en gemiddeld een groot aantal processen-verbaal krijgen. Zij zijn het meest oververtegenwoordigd bij vermogensdelicten met geweld. Over een periode van tien jaar is de oververtegenwoordiging van het aandeel allochtone verdachten ten opzichte van autochtone verdachten redelijk stabiel gebleven. Onder Marokkanen en Antillianen is het een tijd lang afgenomen, maar sinds 2008 weer sterk toegenomen. Van de immigranten die vanaf 2004 naar Nederland zijn gekomen, werden Marokkanen, Surinamers en Antillianen het meest verdacht van een misdrijf.³⁶ Sinds 2005 neemt het aandeel verdachte minderjarige allochtonen verder toe ten opzichte van autochtonen. Dit geldt vooral voor Antillianen en Marokkanen. Marokkaanse minderjarigen (12-18 jaar) werden in 2010 vijfmaal zo vaak verdacht als autochtone minderjarigen.

Ook onder jongvolwassenen (18-25 jaar) zijn niet-westerse allochtonen relatief vaker verdacht dan autochtonen, maar deze oververtegenwoordiging is de afgelopen tien jaar afgenomen, het sterkst onder Antillianen.

Cultureel antropoloog Frank Bovenkerk deed een dieper onderzoek naar de zogenaamde 'Mocro Maffia'. Hij deed onderzoek naar hoe vaak Marokkanen worden genoemd bij misdrijven.³⁷ De uitkomsten beschreef hij in zijn boek *Marokkaan in Europa, crimineel in Nederland*. Eerst is hij naar Marokko getrokken om er achter te komen, of zich daar ook veel problemen voordoen. Daar begint volgens hem de criminele ontwikkeling. Hij noemt een breed scala aan delicten die bij Marokkanen voorkomen; van intimidatie en agressie tegen vrouwen tot georganiseerde criminaliteit. Bovenkerk bespreekt apart de politieke misdaad en geeft aan dat: '*In Nederland en België 80 procent van de Syriëgangsters de Marokkaanse achtergrond heeft*,'. Hiernaast geeft hij aan dat door Marokkanen gepleegde misdaden altijd aanwijsbare slachtoffers hebben gehad. Ongeveer vijftig jaar wordt gerekend voordat die criminaliteitsproblemen over zouden moeten zijn. Dit is niet het geval bij Marokkanen.

³⁶ CBS, Het jaarrapport van integratie 2012, 2012.

³⁷ In de rest van het criminaliteit-onderdeel wordt geparafraseerd uit: Lensink H., 'Het probleem met Marokkaanse criminelen? Ze zijn te Nederlands', *Vrij Nederland*, 2014.

Vooral bij de minderjarigen wordt er gesproken over het Dalton-effect.³⁸ *'Als je één jongen uit de groep haalt, staat de volgende al weer klaar. Vaak een jonger broertje, niet ouder dan 12 of 13 jaar. In Doorgeschoten refereert Parool-journalist Paul Vugts aan een GGD-rapport uit 2013, waarbij 200 van de jongens uit de Top 600 zijn onderzocht, en dat zijn in de meerderheid Marokkanen. De gezondheidsdienst constateerde dat 99 procent een slecht ontwikkeld geweten heeft, 89 procent geen of weinig empathie voelt en 86 procent impulsief is en zijn agressie niet kan beheersen. Gemiddeld hebben de jongeren een IQ van 80.'*

Bovenkerk noemt ook dat bij zulke hoge criminaliteitscijfers het niet meer gaat om armoede of werkloosheid. De jongeren beginnen al veel vroeger, voordat zij met school klaar zijn of aan het werk komen. Zo worden hun kansen verspeeld.

Vooralsnog ligt het aan de sociale omgeving. Als men opgroeit op een plek, waar criminaliteit dagelijks aanwezig is, wordt het snel de norm.

Bovenkerk concludeert met: *'Het is dan niet achterstand die criminaliteit veroorzaakt, maar criminaliteit die maatschappelijke achterstand tot gevolg heeft.'* Door een Amsterdamse recherche wordt het ook 'het kip-of-het-ei-dilemma' genoemd. *'Doordat ze weinig kansen krijgen, worden Marokkaanse jongens vaker crimineel. Ze krijgen weinig kansen omdat ze het imago hebben crimineel te zijn.'*

1.4 Geloof

Het aantal islamieten in Nederland komt op 850 duizend, ongeveer 5 procent van de bevolking. Niet-westerse allochtonen vormen ongeveer 95% van de islamieten in Nederland. Uit de cijfers van 2007/2008 blijkt dat Marokkanen de grootste groep islamieten in Nederland vormen (296 duizend), en Turken zijn de tweede (285 duizend).³⁹

Vrijwel alle Marokkanen (98% in 2005) beschrijven zichzelf als religieus en moslim (de soennitische stroming). Dit geldt net zo voor de eerste als de tweede generatie. Het maakt geen verschil of het gaat om hoog of laag opgeleide mensen.⁴⁰

Islamitische migranten vestigden zich vanaf de jaren veertig van de twintigste eeuw in verschillende West-Europese landen zoals Frankrijk en Engeland, en later ook in Nederland.

³⁸ Afkomstig uit het stripboek *Lucky Luke*, waar een criminele familie Dalton was. Jongere broers zien het voorbeeld in hun grote broers en nemen deel aan in een jeugdbende. Anoniem, 'Dalton-effect' bij jeugdbendes', *Powned!*, 2014.

³⁹ Herten M. van, '4. Het aantal islamieten in Nederland', *Religie aan het begin van de 21ste eeuw(CBS)*, p.38, 2009.

⁴⁰ Anoniem, '5.4 Religieuze oriëntatie, beleving en participatie', *Marokkanen in Nederland: Een profiel*, p.44, 2006.

Dit gebeurde zonder grote aandacht en debatten over de verenigbaarheid van de islam met de westerse maatschappijen en culturen. Juist in de jaren vijftig en zestig was de consensus om migranten te lokken en aan te trekken voor werk in Nederland. Nog tien jaar later was de aandacht gericht op de woon- en werkomstandigheden van de toenmalige 'gastarbeiders'.

Pas in jaren tachtig kwam er een omslag in de discussies over de islam en over de culturele achtergrond van de islamitische migrantengroepen in Nederland. Er werd een verband gelegd tussen de islam in Nederland en het islamitisch fundamentalisme dat zich toentertijd in Iran ontwikkelde. De vraag was, of deze ontwikkelingen in het land van herkomst ook effect zouden hebben op de migranten hier en daarna op het westerse bestel.⁴¹ Deze discussies blijven hier nog steeds en nemen in kracht toe, wanneer het over het 'hoofddoekdebat' gaat, over de terroristische aanslagen in de wereld, uitspraken van Geert Wilders of de moord op Theo van Gogh.

In de documentaire van *Rauw en Puur: 'Hoofddoek af'* praten Marokkaanse meisjes en vrouwen over hun ervaringen. Zij worstelden ermee dat zij opgroeiden tussen twee culturen. De ene cultuur, thuis, was een cultuur van streng gelovige moslims. De andere cultuur, buiten, was vrij en westers. Na school mochten ze alleen thuis zitten of naar de moskee gaan, maar verder konden ze weinig. Hun vaders en vaak ook moeders noemden ze snel hoeren, als ze naar buiten gingen, of iets deden, wat hen niet goed leek. Vanzelfsprekend was in deze levensperiode ook dat ze hoofddoek droegen. Is dan een hoofddoek een eis om een goede moslim vrouw te zijn? In deze documentaire is het frappant om dit verschil te merken. Meisjes en vrouwen die een hoofddoek op straat dragen, hebben geen last van Marokkaanse jongens, maar de anderen zonder hoofddoek, werden uitgescholden en soms ook aangeraakt, alsof ze volgens de jongens iets fout deden of met foute mensen (waarmee met name donkere jongens werden bedoeld) omgingen. De Marokkaanse jongens zijn heel trots en kunnen niet uitstaan dat Marokkaanse meisjes met andere etnische groepen omgaan. Volgens Fati Benkaddour is de Marokkaanse, ofwel moslim cultuur een 'macho' cultuur.⁴² Als vrouwen zich niet houden aan de regels, worden de mannen van die familie als zwak gezien bij de anderen in de omgeving en verliezen zo ook hun gezicht. Daarom moeten meisjes hoofddoeken dragen, omdat het volgens moslims een bescherming creëert tegen

⁴¹ Shadid, Koningsveld, 'Inleiding', *Moslims in Nederland*, p. 10, 11, 1997.

⁴² Fati Benkaddour nam deel aan deze documentaire en heeft ook het boek *Hoe overleef ik Nederland?* geschreven.

alle gevaren in de buitenwereld. Alleen thuis kunnen zij zich veilig voelen en dan kan die hoofddoek pas af.⁴³

1.5 Onderwijs

Al in het basisonderwijs hebben niet-westerse allochtonen een achterstand ten opzichte van autochtonen. In groep 8 van de basisschool wordt jaarlijks de Eindtoets Basisonderwijs van het Cito gemaakt. Hier scoren autochtonen altijd beter dan allochtonen. De gemiddelde score van niet-westerse allochtone leerlingen nam sinds 2008 wel iets toe dan die van autochtone leerlingen, vooral onder Marokkaanse en Surinaamse jongens. Uit de cijfers blijkt dat Marokkaanse en Turkse kinderen veel meer moeite hebben met het taalonderdeel dan andere minderheidsgroepen. De reden hiervoor is dat in veel gezinnen thuis nog steeds geen woord Nederlands wordt gesproken. Bij het rekenen hebben Marokkaanse kinderen ongeveer 60 % antwoorden goed, wat ongeveer 10% minder is dan bij de autochtone kinderen. In het taalonderdeel scoren meisjes beter, maar in het rekenen zijn dat weer jongens.⁴⁴

De keuze voor het passend vervolgonderwijs valt bij Marokkanen vooral op het vmbo, terwijl het bij autochtonen het vmbo of havo/vwo is. Toch stijgt de toename van kinderen van alle herkomstgroepen aan havo/vwo, waarbij de meest markante toename bij Marokkanen is. Uit vergelijkende cijfers van de laatste tien jaar blijkt dat de instroom van Marokkaanse jongens op het hoger onderwijs licht is gedaald, terwijl de instroom van meisjes explosief is toegenomen. In het jaar 2003/2004 was het 34% van Marokkaanse jongeren, en 31% van meisjes. Na tien jaar, in 2013/2014 is het verschil markanter geworden, namelijk 33% van jongens en 48% van meisjes.⁴⁵ De toename van niet-westerse allochtonen, exclusief Antillianen, is te zien bij mbo-opleidingen.

Door de overheid wordt het aangeprezen om een startkwalificatie te halen. Deze verhoogt de kansen op de arbeidsmarkt om een beter werk te vinden. Voor dit diploma moet tenminste havo, vwo of mbo-niveau 2 gehaald worden. Wanneer er geen startkwalificatie wordt gehaald of de school wordt verlaten, praat men over voortijdig schoolverlaters (vsv'ers).

⁴³ Mendel R. (producent), 'Hoofddoek af' in *Rauw en Puur*, 2010.

⁴⁴ Informatie in het hoofdstukonderdeel 'Onderwijs' is samengevat uit het Jaarrapport integratie 2014 van CBS.

⁴⁵ Dit blijkt uit het tabel 1.2.8 van CBS Jaarrapport Integratie 2014, p.45.

Voortijdig schoolverlaten gebeurt vooral bij Marokkanen, Turken, Surinamers en Antillianen en daalt elk jaar. Bij Marokkaanse en Turkse meisjes gebeurt voortijdig schoolverlaten twee keer zo weinig als bij jongens. Ook hier is de lijn aan het dalen.

Hoewel niet-westerse allochtonen nog steeds minder voor het hoger onderwijs kiezen dan autochtonen, praten wij hier toch over een verdubbeling, vooral bij Marokkaanse en Turkse vrouwen. Voor de universitaire opleiding kiezen Marokkanen en Turken dan weer het minst, namelijk één op vijf mensen, tegenover één op vier bij Antillianen en Surinamers en één op drie bij andere niet-westerse allochtonen. In het mbo kiezen Marokkanen meestal voor een economische of juridische studie, gevolgd door gezondheidszorg, vooral bij vrouwen. Hetzelfde geldt voor de hbo en wo opleidingskeuze.

Logischerwijs bevinden zich onder de tweede generatie Marokkanen meer hoger opgeleiden dan in de eerste generatie. Het getal hoger opgeleiden is bijna verdrievoudigd. In de inleiding werd al genoemd dat Marokkanen als schrijvers een grotere groep vormen dan bijvoorbeeld Turken. Uit de CBS cijfers blijkt ook dat de eerste generatie Marokkanen in alle vaardigheden van de taal beter scoort dan de eerste generatie Turken. Bij de tweede generatie worden de achterstanden veel kleiner.⁴⁶

⁴⁶ CBS, 'Marokkanen hebben minder moeite met het Nederlands dan Turken', 2008.

Hoofdstuk 2. Voorbeelden uit de gekozen literatuur

In dit hoofdstuk worden de praktische voorbeelden uit de gekozen boeken besproken per thematisch onderwerp, elk in een eigen subhoofdstuk. Er is zoveel mogelijk naar gestreefd om onderwerpen te kiezen die in alle romans worden besproken. De statistische informatie van het CBS toont belangrijke uitkomsten over de Nederlandse maatschappij. De keuze van de onderwerpen in dit hoofdstuk werd geïnspireerd door deze uitkomsten in hoofdstuk 1. Daarnaast wordt nog gekozen voor andere onderwerpen, die niet statistisch gemeten kunnen worden, maar wel literair besproken. Met een van deze onderwerpen wordt nu begonnen. Om onduidelijkheden te voorkomen, worden de voorbeelden per onderwerp (en per roman) besproken.

2.1 Theo van Gogh en Mohammed B.

Dit subhoofdstuk houdt zich uitsluitend bezig met deze twee personages. Ze vormen in twee romans een belangrijke verhaallijn en daarom wordt gekozen om een apart subhoofdstuk aan hen te wijden.

Theo van Gogh (* 1957 - † 2004) was een bekende Nederlandse columnist, filmmaker en regisseur. In 2004 maakte hij de tien minuten durende film *Submission*.⁴⁷ Dit deed hij samen met Ayaan Hirsi Ali, een Nederlands-Amerikaanse schrijfster en voormalige politica, oorspronkelijk afkomstig uit Somalië. In *Submission* zijn verschillende waargebeurde verhalen van moslimvrouwen verzameld en wordt er verteld over het geweld en de mishandeling in sommige families. Hirsi Ali heeft ook een vervolg op deze film geschreven, namelijk *Submission II*. Deze gaat over de discriminatie van homoseksuelen in de islam. Dit vervolg werd echter niet meer verfilmd, omdat Van Gogh op 2 november 2004, vier maanden na de première van de eerste film, door Mohammed Bouyeri werd vermoord.⁴⁸

Mohammed B. (*1978) werd geboren als kind van eerste generatie immigranten uit Marokko. Hij heeft beide nationaliteiten. Hij spreekt Riffijns, één van de Berbertalen, Nederlands en een beetje Arabisch.⁴⁹ In 1995 heeft hij een havo-opleiding afgerond. Hij probeerde daarna nog Accountancy, Informatica en Sociaal Pedagogische Hulpverlening te studeren, maar deze studies heeft hij nooit afgerond. Na zijn studie was hij werkzaam als

⁴⁷ Gogh T. van, (regisseur), *Submission: Part 1*, 2004.

⁴⁸ Voor veel mensen beter bekend als Mohammed B.

⁴⁹ Over zijn slechte kennis van Arabisch wordt geschreven in het boek *Het meisje met het hoofddoekje* van M. Schouten.

vrijwilliger bij een organisatie van samenwerkende wijkbewoners in Amsterdam-Slotervaart. Langzamerhand begon hij de regels van islam strenger te interpreteren, en mocht hij niet meer bij de organisatie werken. Hij zocht naar andere radicalen en samen met Samir Azzouz is hij later leider geworden van de *Hofstadgroep*, een groep van radicale islamitische jongeren die van terroristische activiteiten worden verdacht.⁵⁰ Voor de moord op Theo van Gogh, beledigingen van Hirsi Ali en pogingen tot moord op de ooggetuigen en politieagenten werd hij in 2005 tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld.⁵¹

Deze gewelddadige gebeurtenis heeft veel Nederlanders diep geraakt en vormde ook een inspiratie voor de literatuur.

2.1.1 Het meisje met het hoofddoekje

Het meisje met het hoofddoekje is volledig geïnspireerd door deze misdaad. Het verhaal wordt meteen met een sterk moment ingeleid door de ik-verteller Ron, die na zijn thuiskomst de televisie heeft aangezet en naar de laatste dag van het proces van Mohammed B. kijkt. Ron benadrukt dat het Nederlands van Mohammed B. op een heel goed niveau is en dat hij tegen de jury zegt dat hij geen spijt heeft van zijn daad en dat hij ook genadeloos zijn ouders zou vermoorden, als ze Allah zouden hebben beledigd. Dat is voor Ron schokkend om te horen en hij probeert het te verwerken.⁵²

Later vertelt Jacques, de Joodse vriend van Ron, hoe het nieuws werd opgenomen door zijn Israëliëse tante Frieda. De weergave komt sterk overeen met hoe het nieuws destijds door veel mensen is ontvangen. Alle kranten waren bezig met dit ‘proces van het jaar’ en ook met het proces van de Hofstadgroep, de vriendenkring van Mohammed B. Jacques noemt op dat moment zijn tante Frieda, omdat zij alles over de moord van Theo van Gogh wil weten en Jacques heeft haar verteld dat Ron bezig is met dit onderwerp in zijn nieuwe roman.⁵³

Voor de dag van de aanslag wordt ruimte gegeven in één hoofdstuk. Daar kruipt Ron in de huid van Mohammed B. en gaat terug in de tijd. Hij probeert de dag van de moord te reconstrueren en heel nauwkeurig te beschrijven. Daarnaast legt hij ook (als Mohammed B. uit), waarom hij Van Gogh heeft vermoord. Mohammed B. is op die dag heel rustig en uit al zijn handelingen blijkt dat hij er heel goed over heeft nagedacht. Hij voelt zich groot en sterk

⁵⁰ Anoniem, ‘OM: Bouyeri leider van Hofstadgroep’, *Elsevier*, 2005.

⁵¹ Anoniem, ‘Mohammed B. krijgt levenslang’, *NRC Handelsblad*, 2005.

⁵² Schouten M., *Het meisje met het hoofddoekje*, p.8, 2008.

⁵³ *Ibidem*, p. 130 en 131.

en niets kan hem deze dag tegenhouden. Toch komen er opmerkingen van de schrijver tussendoor naar boven die om aandacht vragen.

*'Hij was in gezelschap van twee vrienden: Rachid [...] en Ahmed, die op zijn iPod koranrecitaties had gezet waar Mohammed onder het wandelen naar luisterde. Hoewel hij Arabisch nauwelijks verstond leken de heilige teksten een extra lading te krijgen onder de oneindigheid van de sterrenhemel boven de Slotterplas.'*⁵⁴

Mohammed B. verstaat nauwelijks Arabisch. Hij weet niet, wat de heilige teksten betekenen, maar denkt het te weten. Dit feit wordt ook in de werkelijkheid beweerd door mensen die hem kennen. Een van deze niet specifiek genoemde bekenden meent dat Mohammed B. alleen deed alsof hij zich in de islam verdiepte, maar volgens hem wist hij er niet zo veel van.⁵⁵

De schrijver heeft zich goed verdiept in de feiten over Mohammed B. De genoemde vriend Rachid is ook in werkelijkheid een goede vriend van hem en hij zat vast op verdenking van terrorisme.⁵⁶

De ware feiten worden ook in het volgende citaat genoemd:

*'Mohammed haatte Marokko, maar dat was een gedachte die hij zichzelf niet kon toestaan omdat het voelde als verraad aan zijn drie jaar geleden in Oujda begraven moeder.'*⁵⁷

De vader van Mohammed B. had een huis gekocht in Marokko, in de stad Oujda. Hier kwam Mohammed B. soms in de zomer met vakantie om tot rust te komen. In 2004, toen hij Van Gogh had vermoord, was het precies drie jaar nadat de liefste persoon in zijn leven, zijn moeder, aan kanker was overleden. Dit kon Mohammed B. moeilijk verwerken en hij zocht de waarheid in de islam. Van de rest van zijn familie had hij afstand genomen. Zo kon het worden geïnterpreteerd als haat tegen Marokko. Met zijn vader kon hij niet leven, hij vond hem niet streng genoeg bij het opvoeden van zijn zussen. Zijn zussen werden later, na een aantal excessen, bang voor hem en verbraken het contact met hem. Over zijn familie praatte Mohammed B. amper met zijn vrienden, maar ze beweren dat hij ze als ongelovigen beschouwde.⁵⁸ Daar kwam zijn frustratie vandaan en daarmee worstelde hij.

⁵⁴ Schouten M., *Het meisje met het hoofddoekje*, p. 148.

⁵⁵ Alberts J. etc., 'De wereld van Mohammed B.', *NRC Handelsblad*, 9 juli 2005.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Schouten M., *Het meisje met het hoofddoekje*, p.149.

⁵⁸ Alberts J. etc., 'De wereld van Mohammed B.', *NRC Handelsblad*, 9 juli 2005.

Er wordt in de roman ook een expliciet verband gelegd tussen Mohammed B. en Mohammed Atta, de pleger van terroristische aanslagen in New York op 11 september 2001. Atta wordt beschreven als een martelaar in de hemel met een kroon op. Ook de andere mededaders van de aanslagen worden door Mohammed B. en zijn vrienden als martelaars geëerd. Hier heeft de schrijver zich wederom goed verdiept in het leven van Mohammed B. Toen in 2004 de korte film *Submission* verscheen, was Mohammed B. woedend op Van Gogh, maar vooral op de 'afvallige moslima', Ayaan Hirsi Ali. Hij zei dat degene die haar zou vermoorden, een martelaar status zou krijgen, net zoals de mannen die de aanslag op Twin Towers pleegden.⁵⁹

Ten slotte is Mohammed B. onderweg naar de plaats, waar hij Theo van Gogh zal ontmoeten en vermoorden. Op dat moment beschouwt hij iedereen als een vijand en voelt zich ook gefrustreerd door het feit dat hij niemand opvalt en niet wordt gezien. Hij denkt aan de sjeik, de Haagse imam, die hem op Van Gogh en op Hirsi Ali heeft gewezen. Mohammed B. zelf kende ze niet, hun namen waren voor hem onbekend. Hoewel hij er weinig van verstond, keek Mohammed B. alleen Arabische zenders en daar werd nooit over deze mensen gesproken. Deze sjeik heeft opgeroepen tot de moord op deze twee personen. Mohammed B. zag dit als een missie die vervuld moet worden.⁶⁰ Hij vond het moeilijk om Hirsi Ali te vinden, maar het adres van Van Gogh heeft hij in een telefoonboek gevonden. Hierdoor kon hij hem opwachten en op afstand volgen.⁶¹

De moord wordt heel fel beschreven. Mohammed B. snijdt Van Gogh vier keer door zijn keel en geniet van het doden. Daarna pakt hij een open brief aan Hirsi Ali, waarin staat dat de Nederlandse politiek gedomineerd wordt door de Joden en steekt hem op de borst van de dode Theo van Gogh.⁶²

Hoe de schrijver erbij kwam dat 'hun namen' voor Mohammed B. onbekend waren, is een raadsel. De rest van de beschreven situatieschets is echter wel een weerspiegeling van de feiten zoals deze uit andere bronnen bekend zijn. Dit bewijst dat de schrijver zich heeft verdiept in deze problematiek en de ware feiten voor hem genoeg waren om er een verhaal van te maken. Naast dit onderdeel wordt in deze roman echter ook ruimte gegeven aan een aantal fictieve elementen, maar hierover meer hierna.

⁵⁹ Schouten M., *Het meisje met het hoofddoekje*, p.149.

⁶⁰ Nanninga A., 'Den Haag: Geen toezicht Sjeik Huppeldepup', *Geen Stijl*, 2012.

⁶¹ Schouten M., *Het meisje met het hoofddoekje*, p. 166 en 167.

⁶² Ibidem, p. 169.

2.1.2 VSV

Waar de relatie tussen Van Gogh en Bouyeri in *Het meisje met het hoofddoekje* wordt beschreven als een realistisch verhaal, kiest de schrijver van VSV een hele andere invalshoek. Hier krijgt Theo van Gogh de rol van beschermengel en wordt hij gezien als een volkomen goed mens, hoewel in werkelijkheid de schrijver Leon de Winter altijd zijn tegenstander en destijds zelfs een vijand was. De roman begint bij de situatie, waar *Het meisje met het hoofddoekje* eindigt, namelijk bij de moord op Theo Van Gogh op 2 november 2004.

Van Gogh komt in de hemel en denkt daar terug aan de gebeurtenis van zijn moord. In grove benoemingen beschrijft hij dat moment en wat voor gedachten er door zijn hoofd gingen. Hij beschrijft Bouyeri als een *nobody* en zijn naam wordt verkeerd geschreven. Er zijn twee redenen mogelijk waarom de achternaam van Mohammed B. verkeerd wordt gespeld: de eerste is dat Mohammed B. niet serieus wordt genomen en geen respect verdient. In de roman wordt hij vooral neergezet in de gedachten van Theo van Gogh. Hierin wordt Mohammed B. vooral belachelijk en klein gemaakt en wordt hij ook regelmatig beschreven als 'kutmarokkaan', 'baardaap', 'niksventje', enzovoort. Het tweede motief voor het verkeerd spellen van de achternaam van Mohammed B. zou kunnen zijn dat deze door de fouten die hij heeft gemaakt, zijn naam nooit meer zou kunnen zuiveren.

*'Mohamed Boujeri. Never heard of. Hij kon aardig schrijven, had Theo later gehoord. Gelul. Halfanalfabeet. Had stukjes geschreven voor een buurtblaadje in Amsterdam-West. Talentloos.'*⁶³

Later denkt Theo eraan dat het hem pijn doet, dat hij zijn kind alleen in de wereld liet en dat hij de film over zijn held Pim Fortuyn niet volledig kon afmaken. Hij zag in die film een goede kans, omdat de materie goed was en omdat hij een groot budget had gescoord.⁶⁴

Als net gestorven mens krijgt Theo een adviseur, Jimmy Davis, die hem vertelt dat hij zijn lichaam terug kan krijgen, maar als tegenprestatie daarvoor moet hij iemand op aarde helpen, door die persoon het leven te redden. Hij mag kiezen uit drie mensen: Ayaan Hirsi Ali, Leon de Winter of Mohammed Bouyeri. Alle drie mensen wekken een bepaald gevoel op bij Theo, maar geen van die drie wil hij helpen, dus Jimmy geeft hem nog een andere naam, Max Kohn. Deze man stelt Jimmy voor als een voormalige drugsbaron, een

⁶³ Winter L. de, VSV, p. 9.

⁶⁴ Ibidem, p. 10.

onderwereldjongen.⁶⁵ Dat zet Theo aan het denken. Wat voor link zit er tussen Kohn en Jimmy?

Verder probeert het romanpersonage De Winter uit te leggen welke motieven tot deze roman hebben geleid. Hij ging materiaal over Van Gogh verzamelen, filmpjes op Youtube kijken. Na de tienjarige herdenking van de dood van Van Gogh besloot hij een verhaal over hem te gaan schrijven. De bedoeling was om Van Gogh heilig te verklaren, om aan hun vijandschap een einde te maken. Hij wilde graag de eerste zijn die een roman over Van Gogh zou schrijven.⁶⁶ Of dit werkelijk zijn doel was is niet zeker, maar zeker is wel dat Leon de Winter met VSV niet de eerste was die een boek schreef over Theo van Gogh. Vier jaar eerder schreef Martin Schouten namelijk al hierover in *Het meisje met het hoofddoekje*.⁶⁷

Later in de roman komt er een ander hoofdstuk getiteld 'Leon', waarin De Winter zijn standpunt probeert uit te leggen over wat er precies tussen hem en Van Gogh is gebeurd en waarom hij door Van Gogh werd aangevallen. Hij beschrijft ook hoe de film *Submission* tot stand is gekomen en waar hij het materiaal voor zijn boek heeft verzameld. Van Gogh wordt in deze stukken beschreven als een talentvolle, maar destructieve kunstenaar die De Winter begon lastig te vallen, omdat die in zijn oeuvre voor Joodse personages koos. Dit viel niet in de smaak bij Van Gogh. De reactie van De Winter was dat hij Van Gogh negeerde.

De Winter verklaart ook dat hij Van Gogh na de moord ging missen. Het gaat niet om het missen als vriend, maar meer om missen uit noodzaak. Missen van iemand die wij niet per se willen ontmoeten, omdat er altijd iets gek en choquerend gaat gebeuren, maar omdat we aan die persoon gewend raken en weten dat er weer iets dergelijks te verwachten valt. Daardoor wordt die persoon toch onmisbaar in het leven. De Winter schrijft hierover 'in de derde persoon'.

*'Maar toen Van Gogh werd vermoord, moest De Winter zich noodgedwongen met hem bezighouden, en hij was er verbaasd over dat hij Van Gogh deze dood niet had toegewenst. Althans, niet meer. Hij was aan hem gewend geraakt, als aan een houten been.'*⁶⁸

Nadat in de roman een terroristische aanslag is gepleegd bij de Stopera in Amsterdam en een vliegtuig is gekaapt op Schiphol, komen we terug bij Mohammed Bouyeri. Die wordt naar Schiphol getransporteerd, samen met Kicham Ouaziz, de vader van Sallie, het hoofd van

⁶⁵ Winter L. de, VSV, p.25.

⁶⁶ Ibidem, p.52.

⁶⁷ Zoals hiervoor besproken in hoofdstuk 2.1.1.

⁶⁸ Winter L. de, VSV, p. 127.

deze terroristische groep, verantwoordelijk voor de kaping. Op dit punt heeft de schrijver zijn fantasie de vrije loop gelaten. Mohammed B. en Kichie worden allebei vrijgelaten volgens de wens van de terroristen, in ruil voor de mensen van het gekaapte vliegtuig. Tijdens de reis naar Schiphol vertelt Bouyeri aan Kichie hoe het precies zat met de moord op Theo. Op dat moment blijkt dat ook schrijver van *VSV* zich degelijk heeft ingelezen in de materie. Zo vertelt Mohammed B. aan Kichie dat Abu Khaled, zijn inspirator en grote leider hem de weg naar 'Theo Het Beest' heeft getoond. Ook in werkelijkheid was bekend dat deze Syrische prediker een grote invloed had op Mohammed B. Hoe ze elkaar leerden kennen is niet bekend, maar Khaled stond voor een strenge interpretatie van de islam en hij maakte voor Mohammed B. duidelijk het verschil tussen 'ongelovigen' en 'ware' moslims. Mohammed B. heeft zijn lezingen bezocht en hoewel hij nauwelijks Arabisch verstond, was er iets, wat hem in Khaled aansprak. Zo is hij zijn leider geworden.⁶⁹

*Abu Khaled, mijn leider en inspirator, de Syrische sjeik die mij de weg naar Theo Het Beest had getoond, was teruggekeerd om mij op te halen en met mij als metgezel ten strijde te trekken. Ik mocht mijn jihad voltooien. In de bergen van Azië zou ik als martelaar sterven en niet wegteren in de kerkers van de ongelovigen.*⁷⁰

Bouyeri wordt in dit stuk uitgebeeld als een trouwe en genadeloze Moslim en Marokkaan die in naam van Allah alles zou doen. Hij praat in zijn hoofd tegen Nouria, zijn beschermengel, en hoopt dat hij snel vrij komt om in dienst te komen bij zijn hoogste, Allah. Hij zegt vaker dat hij als martelaar wil sterven. Deze informatie wordt ook in *Het meisje met het hoofddoekje* gegeven.

2.2 Marokkaanse jongeren en radicalisering

Voor dit subhoofdstuk is gekozen, omdat er in bijna alle romans een ontwikkeling tot stand komt bij Marokkaanse jongeren die radicaliseren in hun geloof. Dat is ook het verhaal van Mohammed B., maar omdat hij al 'bekend' geworden is door zijn gruwelijke daad die in het subhoofdstuk hiervoor werd besproken, krijgt hij in dit stukje geen ruimte. Hier wordt gekeken naar de personages die in naam van Allah een metamorfose ondergaan tot radicale moslims. Juist die verandering, het proces, staat hier centraal.

⁶⁹ Alberts J. etc., 'De wereld van Mohammed B.', *NRC Handelsblad*, 9 juli 2005.

⁷⁰ Winter L. de, *VSV*, p. 255.

2.2.1 Het meisje met het hoofddoekje

Ron, de verteller van het verhaal raakt bevriend met een Marokkaans meisje dat hij Shahara noemt. Zij heeft een broer Bilal. Deze merkt dat Shahara verandert, dat zij veel leest en dat zij een mening heeft over de wereld en alles daarin. Hij komt er ook snel achter dat zij met Ron omgaat en dat kan hij niet uitstaan. Bilal verandert langzaam in een radicale moslim die geen andere mening kan toestaan en aanhoren. Hij krijgt vaker ruzie met Shahara en speelt thuis de baas. Dit wordt door de ouders toegestaan. Shahara accepteert dit echter niet en staat zijn meningen en bevelen niet toe. Op een dag slaat Bilal Shahara een blauw oog, omdat zij haar hoofd met een modieuze pet heeft bedekt en later haar haar heeft afgeschoren. Dit is haar statement en zij beschouwt het nog steeds als een spel. Bilal gaat echter verder met intimideren. Een andere keer waarschuwt hij Ron om Shahara niet meer lastig te vallen, omdat er anders iets zal gebeuren met zijn kleinzoon.⁷¹

De bedreigingen aan Ron komen voort uit de innerlijke angst van Bilal. Marokkanen die thuis geen gehoorzaamheid kunnen afdwingen, worden door anderen in de omgeving immers gezien als zwak. In de Marokkaanse 'macho' cultuur waarin Bilal opgroeit, betekent dit een enorm gezichtsverlies. Shahara is zijn zus waar hij heel erg om geeft, maar hij wil graag zien dat er naar hem geluisterd wordt en dat zij hem respecteert. Een moslima zoals zij is, zou geen eigen mening moeten hebben. Bilal is bang dat het zo ver zal kunnen komen dat Shahara haar eigen stem en mening overal zal laten horen en voor iedereen duidelijk zal worden dat zij onafhankelijk is van hem. Dit motief komt niet alleen in deze roman voor, maar ook in een andere roman, *Hajar en Daan*.⁷²

Bilal belt Ron vaker en waarschuwt hem meermaals om met Shahara geen contact meer op te nemen. Hij denkt dat ze samen een romance aangaan en wil hem liquideren, zoals blijkt uit het volgende fragment. Hier richt hij ook zijn bedreigingen tegen de homoseksuele vriend Jacques.

'Waar is mijn zus? Hé, hoor je me, vieze oude man? Waar is mijn zus? Liggen jullie lekker in bed samen? Ik weet je te vinden. Ik ga je helemaal kapotmaken, weet je, en ook dat homovriendje van je, die Jood waar je haar altijd mee naartoe neemt. Vieze oude man, ik heb

⁷¹ Schouten M., *Het meisje met het hoofddoekje*, p. 172.

⁷² De voorkomende situaties van *Hajar en Daan* worden hierna besproken.

*je gewaarschuwd dat je mijn zus met rust moet laten en je hebt niet naar me geluisterd. Ik haat je, man, ik haat je...*⁷³

Deze situatie doet zich voor en na een tijdje doet Shahara iets, wat te verwachten is. Zij wil zich afzetten, zij wil weg uit deze omgeving. Dat is begrijpelijk, maar wel gevaarlijk. Zij vlucht weg uit Amsterdam en spreekt met Ron af dat zij mee zal reizen naar zijn familie in Gent. Daar wil zij tot rust komen en nadenken over haar verdere toekomst. Ron is tijdens hun reis wantrouwig en vindt dit geen goed idee, omdat hij vreest dat ze worden achtervolgd door Bilal en zijn vrienden.

Onderweg legt Shahara uit, hoe het bij hen thuis is gegaan:

*‘Bilal,’ zei ze, ‘heeft me geslagen en opgesloten. Hij wilde niet dat ik nog naar school ging of naar de Vershoek of naar de bibliotheek, want daar kwam ik volgens hem alleen maar op verkeerde gedachten. En met u mocht ik al helemaal niet meer omgaan, u bent echt Satan zelf.’*⁷⁴

Het verhaal eindigt, net zoals bij *Hajar en Daan*, met een open einde. Nadat Shahara haar gedachten heeft toevertrouwd aan Ron en aan hem uitgelegd dat zij thuis geen rust kan vinden, omdat er alleen ellende, geslotenheid en fysiek geweld op haar wacht, is het gebeurd. Bilal staat ineens bij Ron en Shahara, waarop zij snel uit de wagon springt, gevolgd door hem. Ron ziet ze nog snel langs de trein rennen, en dan onttrekken zij zich aan zijn zicht. De trein gaat langzaam rijden en stopt weer snel. De conducteur loopt door de trein en vertelt dat ze even moesten wachten, omdat ze iemand onder de trein hebben. Voor de lezer is op dat moment niet duidelijk om wie het gaat. Zij, hij, allebei? Deze vragen blijven onbeantwoord.⁷⁵

2.2.2 VSV

In VSV maken wij kennis met Marokkaanse jongeren die het als hun doel zien om Mohammed B. te bevrijden. Deze groep wordt vertegenwoordigd door ‘Sallie’, Salheddine Ouaziz, en zijn vrienden die graag voetballen. Sallie wordt een keer opgezocht door Ziri, de vriend van Sallies vader Kicham Ouaziz. Ze hebben elkaar in de gevangenis ontmoet, waar Kicham zit wegens moord op twee mensen. Ziri probeert Sallie ervan te overtuigen om contact op te nemen met zijn vader, maar Sallie weigert dit. Ziri noemt Sallie geen echte

⁷³ Schouten M., *Het meisje met het hoofddoekje*, p. 184.

⁷⁴ Ibidem, p. 203.

⁷⁵ Ibidem, p.206.

Marokkaan, omdat hij slecht over zijn vader denkt en dit is in die cultuur ongebruikelijk. Het motief van Sallie om geen contact op te nemen met zijn vader is dat zijn vader volgens hem een 'Hollander' is geworden.⁷⁶ Dit zou er op kunnen duiden dat hij weet van zijn vaders trouwe werk voor Max Kohn en dit afkeurt. Het lijkt erop dat Kicham niet genoeg doet om zijn eigen cultuur te handhaven en dat is Sallie een doorn in het oog.

Sallie krijgt nog een pakketje van Ziri, waar een brief en een automatisch wapen in zit. Heel snel beseft Sallie dat hij graag 'alle Marokkaanse families' wil verdedigen. Hij wordt een terrorist. Deze gedachte doet hem goed.⁷⁷

Een andere keer ontmoeten we Sallie en zijn vrienden bij de Stopera, waar ze een terroristische aanslag gaan plegen. Ze hebben zo veel explosieven dat ze daarmee het hele centrum van de hoofdstad zouden kunnen laten ontploffen. De enige reden waarom ze dat niet doen, is dat er veel moslims door de stad lopen en schade in eigen kringen veroorzaken willen ze niet.

*'Amsterdam was veel compacter gebouwd dan de wijk rond het Murrah Building in Oklahoma en zou dus nog ernstiger te lijden krijgen van de klap. Het aantal doden zou niet te tellen zijn. Daar ging de missie niet om. De missie moest uiteindelijk een stunt betekenen. Ze konden laten zien waartoe ze in staat waren, onbekende jongens uit Osdorp die de kaaskoppenelite te kakken zouden zetten. Als ze het zouden overleven – dat was de bedoeling - zouden ze voor altijd met respect bejegend worden.'*⁷⁸

Sallie vergelijkt de mogelijke aanslag op Stopera met de terroristische aanslag op het *Alfred P. Murrah Federal Building*. Bij deze boomaanslag in 1995 kwamen 168 mensen om en raakten 800 gewond. Dit was tot '9/11' de grootste aanslag in de geschiedenis van de Verenigde Staten.⁷⁹ Sallie praat ook over het respect dat hij en zijn groep zullen krijgen, wanneer ze de aanslag volbrengen. Hij wil de kaaskoppen laten schrikken, hij wil hen laten zien dat hij het durft. Het eerder genoemde motief van respect geven en respect krijgen komt hier weer ter sprake.

Sallie stuurt zijn vrienden weg en wil de aanslag alleen plegen. Eerst denkt hij nog na over zijn leven, hier in Nederland, waar hij een goede opleiding en basis heeft gekregen, maar

⁷⁶ Winter L. de, *VSV*, p. 88.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 92.

⁷⁸ *Ibidem*, p.141 en 142.

⁷⁹ Anoniem, 'Terror hits home: The Oklahoma City Bombing'.

waar hij zich vreemd en niet thuis voelde. Hij wilde al die tijd die hij zich herinnerde, iets verwoesten. Daar was het nu de juiste tijd voor, vond hij.⁸⁰

Meteen nadat hij de tijdbom had ingesteld, lichtte hij het stadhuis in over de situatie en dat ze het gebouw onmiddellijk moesten ontruimen. Hij wilde dus geen doden maken, hij vroeg alleen om aandacht. Maar moest het dan zo ver gaan?

Daarnaast wanneer het vliegtuig wordt gekaapt en de gijzelnemers proberen in de onderhandeling te treden, denkt Job Cohen na over de situatie. Hij is woedend, ziet de groep 'kutmarokkanen' voor zich en snapt niet hoe het zo ver kon komen. Sommigen waren getalenteerd in voetbal, sommigen goed op school. Ze hadden de hele wereld voor zich, ze konden naar de kansen grijpen. Hoewel ze met een achterstand begonnen, raakten ze geassimileerd en dat was goed. Gelijke kansen en toch krijg je dit.⁸¹

Hij bevindt zich in een moeilijke situatie. Als burgemeester van Amsterdam moet hij voor de veiligheid van de burgers zorgen en deze situatie snel en goed oplossen. Maar hoe los je iets op, waarop je nooit goed genoeg voorbereid kan zijn?

2.2.3 Hajar en Daan

'Waarom is Hajar een slet, Khalid?'

*'Ze doet slechte dingen. Ze gaat niet meer naar de moskee. Ze lacht mij uit als ik er wat van zeg. Ze houdt vrouwen tegen die de Koran willen bestuderen. Ze jaagt ze daarmee de hel in! En na een pauze, zachtjes. 'Ze gaat met jongens om.'*⁸²

Khalid, de broer van Hajar, vindt het niet goed, hoe Hajar zich gedraagt. Zij is te vrij, deugt niet, gaat haar eigen gang en gaat vooral niet naar de moskee. Volgens Hajar gaat Khalid heel veel om met een imam die al vier jaar in Nederland woont, maar nog geen woord Nederlands spreekt. Zij voelt zich Nederlands en daar kan Khalid niet tegen. Hij is een trotse Marokkaan en wil dat zijn zus naar hem luistert. Khalid speelt de rol van strenge ismalitische broer van Hajar. Dit is een vaker voorkomend motief in de literatuur die ik bestudeerde.⁸³ Khalid weet nog niet dat Hajar een verhouding heeft met Daan, maar dat zal niet lang meer duren.

⁸⁰ Winter L. de, *VSV*, p. 149.

⁸¹ *Ibidem*, p. 298 en 299.

⁸² Anker R., *Hajar en Daan*, p. 123.

⁸³ In *Het meisje met het hoofddoekje* wordt dezelfde rol van strenge islamitische broer gespeeld door Bilal, de broer van Shahara.

Wanneer Khalid er achter komt wat er gaande is tussen Hajar en Daan, spuugt hij in Daans gezicht en trapt op hem. Daan voelt zich waardeloos want Hajar is verdwenen en hij denkt dat Khalid hier iets mee te maken heeft. Khalid weet hier niets van, maar zegt dat Hajar als een moslimmeisje alleen bij een moslimjongen kan horen. Hij vindt dat zowel Hajar als Daan gestraft moeten worden door middel van steniging.⁸⁴

Daan denkt dat Hajar is ontvoerd naar Marokko. Khalid heeft al langer geen contact met zijn zus. Dit heeft er onder andere mee te maken dat zij hem eens met een wapen in huis zag lopen. Dit wapen heeft hij ook nu ter hand genomen, maar hij gebruikt het niet tegen Daan, anders dan om ermee te dreigen.

Later wordt Khalid gearresteerd, omdat hij samen met andere Marokkaanse jongeren een training heeft gevolgd voor de Palestijnse jihad tegen Israël, en ook voor verboden wapenbezit.

2.2.4 Vluchtwegen

Hashim begint te beseffen dat er iets mis gaat met zijn kinderen. Op een dag komt Yoyo naar huis, begeleid door twee politieagenten. Hij heeft twee tabakspijpen gestolen. Hashim vindt het vreemd, want ten eerste rookt Yoyo niet en ten tweede kunnen ze ook niet voor iemand anders zijn. Hij probeert dit incident snel vergeten, hoewel hij de reden heel graag zou willen weten.

Ineens bedenkt hij zich dat hij met zijn jongens nog nooit in Marokko is geweest. Hij voelt zich hiervoor bijna schuldig en spreekt af met zijn familie in Rabat dat ze in de zomer op bezoek komen. De tijd in Marokko is leuk, maar de jongens luisteren minder naar hem dan vroeger en worden steeds agressiever.

Op een dag vraagt Hashim de twee oudste jongens om op te passen op Yoyo. In plaats van dit te doen rijden ze rond in een autootje en schreeuwen vijandige boodschappen tegen de regering. Hashim wil hen duidelijk maken dat dit geen spelletje is. Zouden ze hetzelfde doen, als ze in de Bijlmer waren? Hun reactie is dat ze goede moslims zijn, waarop Hashim hun toevoegt dat er maar 'één imam' in het huis is. Hamied, de middelste zoon schampert daarop dat het wel een imam is die bier drinkt en naar de hoeren gaat. Dit is Hashim te veel. Hij pakt Hamied onder zijn nek, maar op hetzelfde moment pakt Ricour, de oudste zoon, een

⁸⁴ Anker R., *Hajar en Daan*, p. 263, 264 en 265.

bierflesje en heft het dreigend op tegen zijn vader. Tussen zijn lippen sist hij dat vader geen durf moet hebben om zijn broer aan te raken.⁸⁵

Natuurlijk hebben de ouders af en toe, en soms misschien regelmatig, ruzie met hun kinderen, wanneer ze in de puberjaren zitten. Toch is er een verandering gaande. Toen ze thuis in de Bijlmer waren, deden ze nooit moeilijk, maar nu slaan ze hun vader bijna, omdat hij hen probeert op te voeden.

Vervolgens beweert Rafiq, de neef van Hashim, dat zijn zoon Mohamed, die nu veel met de zonen van Hashim omgaat, ernstig is veranderd. Hij kreeg een aantal keren per week Koranles en begon een burnous te dragen, om serieus over te komen.⁸⁶ Zijn vader mocht er ook geen grappen over maken. Beide vaders weten niet wat ze moeten doen met hun jongens en gaan er niet dieper op in.

'Wees maar blij dat je geen dochters hebt, anders liepen die ook al met een nikab', lachte Hashim.

'De ergste sluier is wat ze uit de Koran halen maar wat er niet in staat', zei Rafiq somber.⁸⁷

Rafiq maakt zich zorgen, omdat hij merkt dat zijn zoon fanatiek wordt en zich iets in zijn hoofd haalt wat niet op de werkelijkheid gebaseerd is. Zo worden er vaak stukken uit de Koran gehaald en volgens hem misleidend geïnterpreteerd. Een van de zaken waar het dan over gaat is de verplichte bedekking van vrouwenhaar.⁸⁸

Nadat Hashim met de jongens terug is van de vakantie in Marokko, komen ze in een pittige discussie over de westerse wereld en datgene, waarvoor ze in naam van Allah willen strijden. Hashim begrijpt vrij snel dat het niet uitmaakt wat hij zegt, want de jongens leven in hun eigen waarheid. Ze knopen banden aan met de Marokkaanse gemeenschap in Amsterdam-West en lezen *De boodschap van de Islam* van Maududi.⁸⁹ Hashim vertrouwt zijn zorgen toe aan Hella en samen proberen ze de juiste uitweg uit dit radicalisme te vinden. Hella zegt:

'Ik vind dat er tegenwoordig vooral gezanikt wordt over de verschillen tussen al die godsdiensten. Varken of rund, wat maakt het uit. Als de basiswaarden maar gelijk zijn.'⁹⁰

⁸⁵ Kempen M. van, *Vluchtwegen*, p. 177.

⁸⁶ Een burnous is een lange wollen jas met een capuchon, karakteristiek voor de Berbers en Arabieren in Noord-Afrika.

⁸⁷ Kempen M. van, *Vluchtwegen*, p. 178, 179.

⁸⁸ Dit gedeelte wordt ook in het subhoofdstuk 2.4 besproken. Daar zou blijken dat dit gebod wel degelijk afkomstig is uit de Koran.

⁸⁹ Abul Ala Maududi was een fundamentalistische islamitische leider in Pakistan en was zeer intolerant tegenover niet-moslims.

⁹⁰ Kempen M. van, *Vluchtwegen*, p. 185 en 186.

Als Hashim Hella een tijdje niet heeft gezien, krijgt hij van een buurvrouw te horen dat Hella een relatie heeft met Robert-Jan en daarnaast vreemd gaat met Bram. Hij kan het bijna niet geloven. Later ontmoet hij haar op de markt en spreekt haar kort aan. Zij probeert hem te ontwijken en hij ziet dat ze een brief verscheurt en weggooit. Hij haalt deze brief uit de prullenbak en leest, hoe ze over hem als ‘onderbuurman’ van Bram spreekt en zegt dat het met hem alleen een affaire was. Tijdens het lezen betrapt Yoyo hem en later moet hij zich thuis tegenover zijn zonen verantwoorden, hoe het allemaal gegaan is. Ze zijn woedend en roepen om gerechtigheid. Zijn argumenten helpen niet, want ze verlangen naar haar bloed.

‘Wij zijn niet verrot. We zullen niet verrot zijn. We slaan haar verrot.’⁹¹

Op een avond wachten ze Hella buiten op. Ze gaan intimiderend om haar heen staan. Zij zegt dat zij dat niet leuk vindt. *‘Ik ben niet hypocriet. Jullie weten dat ik de dingen altijd zeg zoals ze zijn.’*

‘We zeggen niet dat je hypocriet bent. We zeggen alleen dat er braaksel uit je smoel komt. En wij zijn hier om jou dat uit te leggen.’[...]

‘Dacht je dat je habibi maghribi⁹² voor pa kon spelen?’[...]

‘Terwijl Ricour haar stevig vasthield, ranselde Hamied haar. Met angstig neergeslagen blikken, terwijl hen de vernedering overstelpt. Dat is de dag, welke hun werd aangezegd.’⁹³

De drie jongens in het boek hebben een vrouw bijna vermoord. Het is choquerend en absoluut onacceptabel, maar helaas ook de realiteit van vandaag.

2.3 Vooroordelen over Marokkanen

Iedereen oordeelt soms. In deze paragraaf wordt gekeken naar de oordelen over Marokkanen als groep. Het is opmerkelijk dat in twee van de vier romans die in dit subhoofdstuk worden besproken, de vooroordelen (komen) van Marokkaanse meisjes. Het gaat om de boeken *Het meisje met het hoofddoekje* (2.3.1) en *Hajar en Daan* (2.3.2). In dit geval is het de vraag in hoeverre nog van ‘vooroordelen’ sprake is.⁹⁴ In de andere boeken *Tirza* en *Vluchtwegen* komen de vooroordelen uit de Nederlandse hoek. Bij *Tirza* leidt dit zelfs tot zeer vergaande gevolgen.

⁹¹ Kempen M. van, *Vluchtwegen*, p. 295.

⁹² Marokkaans schatje

⁹³ Kempen M. van, *Vluchtwegen*, p. 297 en 298.

⁹⁴ De oordelen komen nu immers vanuit dezelfde cultuur en zelfs uit zelfde families. Uiteraard moet hierbij worden aangetekend dat ook de opgevoede Marokkaanse meisjes slechts personages zijn autochtone Nederlandse literatuur.

2.3.1 Het meisje met het hoofddoekje

Shahara vertelt een rijtje vooroordelen over Marokkanen, wanneer zij met Ron op de vlucht is uit Nederland naar België.

*'Ze weten altijd alles van je, gek word je ervan, dat eeuwige geroddel, die bemoeizucht, alsof ze niks anders aan hun hoofd hebben en ze hebben ook niks anders aan hun hoofd, dat is het ergste, ze interesseren zich echt helemaal nergens voor, ze weten niks en ze willen ook niks weten, daar springen je veters van uit je schoenen, ze zijn dom, achterdochtig en bijgelovig. Nederlanders hebben de gordijnen altijd open, daar mag je naar binnen kijken, die hebben niets te verbergen, maar Marokkanen doen de gordijnen dicht, dan kunnen ze hun vrouwen slaan zonder dat iemand er wat van zegt en hun dochters verkrachten, terwijl hun zonen op straat de boel terroriseren, nee, daar hebben die ouders geen weet van, want die gordijnen zijn dicht, potdicht.'*⁹⁵

Shahara vertelt iets, wat gedeeltelijk ook op haar zelf betrekking heeft. Dit is begrijpelijk vanwege de omstandigheden waarin zij zich bevindt. Zij is haar huis ontvlucht uit terechte angst voor haar broer. Over het Marokkaanse 'eergevoel' werd hiervoor al geschreven in het subhoofdstuk over criminaliteit.⁹⁶ Als er iets mis gaat in je familie, zoals een verlies van je baan, gebrek aan geld, of andere problemen, ga je je vuile was niet buiten hangen. De oplossing wordt helaas vaak gezocht in het geweld. In zoverre kan Shahara begrepen worden. Zij heeft ook niets anders meegemaakt. Zij kent ook geen andere Nederlandse families en heeft hiervan daarom een zeer romantisch beeld.

Uit het citaat komt nog een belangrijk motief naar voren, namelijk dat ouders vaak geen flauw idee hebben waar hun kinderen mee bezig zijn. Zolang ze af een toe thuis zijn en naar school gaan, lijkt voor de ouders alles in orde. Moeders hebben ook geleerd om deze machocultuur niet te bestrijden, maar prijzen hun zonen vaak juist de hemel in. Hierdoor blijven de ouders volgens Shahara blind voor wat er feitelijk gebeurt, tot er iets mis gaat.

2.3.2 Hajar en Daan

'Allochtonen spelen geen toneel. Eigenlijk doen ze niks. Ze lezen niet, ze maken geen muziek, ze gaan nooit naar een museum - breakdance en playbacken op een schoolfeest (als dat al

⁹⁵ Schouten M., *Het meisje met het hoofddoekje*, p. 204.

⁹⁶ Criminaliteit (1.3).

*een keer doorgaat), dat is het enige. Maar Phreek zei laatst, toen ze het erover hadden, dat dat vroeger voor onze eigen arbeiderskinderen ook gold, dat moeten wij ze dan maar leren.*⁹⁷

Daan herinnert zich die tijden, toen hij nog op de DataCare school zat en samen met Jimmy af en toe in een toneelstuk speelde. Hij vindt het jammer dat dit al lang niet meer gebeurt. Volgens hem ligt de schuld hiervan bij de jeugd van tegenwoordig, vooral bij de allochtonen die nergens zin in hebben en geen hobby's zoeken.

2.3.3 Tirza

Jörgen Hofmeester ziet een groot gevaar in de nieuwe vriend van Tirza. Een aantal jaren geleden heeft hij geprobeerd om geld te sparen voor zijn dochters op een speciale rekening in Zwitserland, door middel van zogenaamde 'hedge funds'. Destijds werd hij ervan overtuigd door een bankier dat dit handig was, omdat hij in een korte periode hiermee veel geld zou kunnen verdienen. Deze man had Jörgen helaas niet gezegd dat het heel riskant was. Jörgen liet zich snel overtuigen, maar onverwachts begon de grote economische crisis. De bankier legde hem uit, dat de waarde van zijn investeringen was gedaald door de terroristische aanslagen in New York van 11 september 2001.

Het gevolg hiervan is dat Jörgen Hofmeester geobsedeerd wordt door deze aanslagen en door de pleger van de aanslag, Mohammed Atta. In het hoofd van Jörgen bestaat er meteen een duidelijke verbinding tussen Mohammed Atta en Choukri, de Marokkaanse vriend van Tirza.

'Als in trance wijst hij op een stukje vis en dan staart hij weer naar het vriendje van zijn jongste dochter. Hij blijft staren.

*Hofmeester weet nu waarom dat gezicht hem zo bekend voorkomt, hij weet nu aan wie die jongen hem doet denken. Hij begrijpt niet dat hij het niet meteen heeft gezien. Alles is hem nu duidelijk. Mohammed Atta. Als twee druppels water. Dezelfde kin, dezelfde ogen, hetzelfde kapsel. Een broer van Mohammed Atta. Een dubbelganger. Mohammed Atta zelf, zou hij bijna zeggen, als hij niet vrijwel zeker wist dat die man dood was.*⁹⁸

Jörgen beschouwt Choukri als een grote bedreiging die de relatie tussen hem en zijn dochter kan verwoesten. In zijn hoofd ziet hij Mohammed Atta als de grootste vijand, omdat door hem zijn geld is verdwenen. Hij maakt zich zorgen en wil niet dat Tirza met hem omgaat. Zij

⁹⁷ Anker R., *Hajar en Daan*, p. 106.

⁹⁸ Grunberg A., *Tirza*, p. 202.

kan volgens hem met alle soorten mensen omgaan, maar niet met deze terrorist. Dat zegt Jörgen ook letterlijk tegen Tirza. Dit kan zij natuurlijk niet horen en zij loopt weg.⁹⁹

Eigenlijk maakt het niet uit met wie Tirza aan het daten is. Haar vader is door haar geobsedeerd en kan zich niemand naast haar voorstellen. Zij vormt zijn leven, vervult hem, geeft zin aan zijn leven en maakt hem blij. Jörgen kan zich de leegte zonder haar maar moeilijk voorstellen, en daarom probeert hij iedereen die dichterbij komt, bij haar weg te houden. Hij is dol op zijn dochter. Hij is gefrustreerd en kan zichzelf niet helpen. Hij is ziek.

'We gaan over een kwartier weg,' zegt hij.

'Hij is toch wel punctueel, die...'

Mohammed Atta wil hij zeggen. Hij slikt het in.

'Ja, papa,' zegt ze, 'heel pünktlich, voor een Marokkaan buitengewoon pünktlich.'¹⁰⁰

De ironie in de stem van Tirza is overduidelijk. Zij houdt ontzettend veel van haar vader, maar wil ook haar vriend niet laten afschrijven. Dat Marokkanen niet stipt zijn is een van de stereotypen die altijd aan hen en andere 'zuidelijke volken' blijven kleven.

2.3.4 Vluchtwegen

Hella komt voor de eerste keer langs bij de nieuwe Marokkaanse familie. Zij ziet de vader, twee kinderen en verwacht ook een moeder, maar die is er niet. De vader spreekt heel goed Nederlands, zorgt voor de kinderen en heeft een baan als officemanager in een dichtbij gelegen kantoor. Dit verbaast Hella en in haar hoofd vormen zich gedachten die vermakelijk zijn, maar ook blijk geven van algemeen heersende vooroordelen.

'Deze man ziet er niet Marokkaans uit, dacht ze, het is alleen dat ik het weet. Hij zou evengoed een Zeeuws-Vlaming kunnen zijn met Spaanse invloed: donker haar, bruine ogen, licht getinte huid.'¹⁰¹

2.4 Vrouwen in de islam en de hoofddoekproblematiek

Al eerder in deze scriptie kwam ter sprake dat de meningen over de hoofddoekproblematiek verdeeld zijn. Dit blijkt ook uit de inhoud van de gekozen romans. Volgens sommige staat het gebod tot het dragen van een hoofddoek niet in de Koran, terwijl dit volgens anderen een onlosmakelijk onderdeel van het geloof vormt. In de Koran staat over het dragen van een hoofddoek:

⁹⁹ Grunberg A., *Tirza*, p. 225.

¹⁰⁰ Ibidem, p. 284.

¹⁰¹ Kempen M. van, *Vluchtwegen*, p. 55.

'En zeg tot de gelovige vrouwen dat zij ook haar ogen neergeslagen houden en hun passies beheersen, en dat zij haar schoonheid niet tonen dan hetgeen ervan zichtbaar moet zijn, en dat zij haar hoofddoeken over haar boezem laten hangen, en dat zij haar schoonheid niet tonen behalve aan haar echtgenoot of haar vader of de vader van haar echtgenoot, of haar zonen of de zonen van haar echtgenoot, of haar broeders, of de zonen van haar broeders, of de zonen van haar zusters of haar vrouwen, of haar slaven, of zulke mannelijke bedienden die geen geslachtsdrang hebben, of de jonge kinderen die van de naaktheid van een vrouw niets afweten. En laat haar niet met haar voeten slaan, opdat hetgeen zij van haar schoonheid bedekken openbaar moge worden. En wendt u allen tezamen tot Allah, o gelovigen, opdat gij moogt slagen'.¹⁰²

Hoewel ik geen Arabisch beheers en dus de oorspronkelijke tekst niet kan lezen, lijkt deze tekst mij maar voor een uitleg vatbaar. Dit is dat het gebod tot het dragen van een hoofddoek wel dergelijk onderdeel uitmaakt van het islamitische geloof.

2.4.1 Hajar en Daan

Daan spreekt Hajar op zijn kantoor en is verbaast over het feit dat Hajar ineens een hoofddoek draagt. Zij vindt het niet echt de moeite waard om over te praten, volgens haar moest de tijd eens komen om het te doen. Het is haar eigen beslissing. Daan legt haar uit wat hij er van vindt. Een hoofddoek dragen betekent volgens hem: *'afblijven, dit is mijn vrouw, mijn dochter, mijn bezit. Een hoofddoek bevestigt de tweederangs positie van de moslimvrouw.'*¹⁰³

Hajar vindt deze situatie ongemakkelijk en wil weggaan. Zij voelt zich niemands bezit en het dragen van de hoofddoek geeft haar steun om bij haar cultuur te horen, want dat is precies, wat zij wil. Daan die niet gelooft en geen sterke behoefte voelt om bij een bepaalde cultuur te horen, kan dit niet begrijpen.

Vrij snel krijgen we in dit verhaal het beeld van Hajar, een zelfbewust Marokkaans meisje in Nederland. Zij draagt een hoofddoek vanwege haar geloof. Dat zou normaal gesproken niet raar zijn, omdat er veel meisjes met het islamitische geloof opgroeien en een hoofddoek dragen. Het is voor hen vanzelfsprekend. Bij Hajar valt het echter toch een beetje op, aangezien zij tot haar zeventiende geen hoofddoek heeft gedragen. Pas op deze leeftijd heeft ze er bewust voor gekozen, omdat zij zich meer in het moslimgeloof is gaan verdiepen. Dit

¹⁰² De Koran, 'Het Licht (A-Noer)' vers 31.

¹⁰³ Anker R., *Hajar en Daan*, p. 17.

zet ook Daan, niet alleen haar geschiedenisleraar, maar ook haar minnaar, aan het denken. Hij vindt het dragen van de hoofddoek vooral jammer, omdat dan het mooie wat aan een meisje is, bedekt blijft.¹⁰⁴ In de Nederlandse cultuur bestaat voor vrouwen veel vrijheid om te dragen wat ze willen en mannen zijn dan ook gewend om vrouwen met soms weinig bedekking te ontmoeten. Als een stuk van hun lichaam meer bedekt blijft, vinden zij dat zonde. Marokkaanse mannen denken daar anders over, want bedekte vrouwen zijn in eerste instantie schoon, ze stellen zich niet bloot aan allemans ogen en in zekere zin prikkelt dat hun fantasie, om door te denken, wat er onder de lagen zit.

De positie van Hajar en Daan is in deze roman tegen gesteld aan zoals het meestal is. Daan wordt door Hajar geleid, die veel volwassener is dan hij en die juist hem richting in het leven geeft. Dit is zeker een belangrijke rol voor een zeventien jarig meisje.

De geschiedenisles over de Verlichting neemt een wending richting de Islam. Daan Hollander, die het dragen van een hoofddoek niks vindt, heeft dit zo berekend. Hij vertelt de klas, waarin ook Hajar zit, dat de islamitische wereld de Verlichting niet heeft gekend en richt zich hierbij plagend tot de islamitische meisjes.

*In de praktijk zijn Kerk en staat eigenlijk alleen, en nog steeds met grote moeite, gescheiden in Turkije, na de grote grondwetsherziening van Atatürk in 1924'- gejuich van een paar Turkse jongens – 'waardoor in het openbaar bestuur en op de scholen de hoofddoek verboden is, meisjes, weten jullie dat wel?'*¹⁰⁵

Vervolgens voegt Daan er nog sarcastisch aan toe dat de meeste islamitische landen, inclusief Marokko de moderniteit nog niet hebben weten te bereiken.¹⁰⁶ Daan probeert op de een of andere manier Hajar pijn te doen, haar te overtuigen, haar te raken, maar het noemen van het feit dat in Turkije het dragen van de hoofddoeken op scholen verboden is, lost niets op. Als Turkije al zo ver en ontwikkeld is, wat moet je dan in achterlijk Nederland? Hiermee kan Daan geen punten bij Hajar scoren.

Hajar moet het zelf inzien en zich verder in het leven ontwikkelen. Daan kan haar honderd keer vertellen waarom zij geen hoofddoek moet dragen, maar zij wil het zelf bepalen. In de zomer gaat zij met vakantie naar Marokko, en wanneer zij terug is, is haar mening helemaal

¹⁰⁴ Anker R., *Hajar en Daan*, p. 18.

¹⁰⁵ Ibidem, p.29.

¹⁰⁶ Ibidem, p. 29.

veranderd. Ineens vindt zij het dragen van een hoofddoek grote onzin. Zij is een Nederlands meisje met Marokkaanse ouders, maar dat maakt toch niet uit?

Dit blijft het in haar familie en vriendenkring niet onopgemerkt. Daan vertelt Hajar over het hoofddoekdebat van de docenten, maar het boeit haar niet meer. Zij is veranderd sinds haar bezoek aan Marokko en beseft dat zij geen hoofddoek meer nodig heeft als bescherming, want haar geloof in God en in zichzelf beschermt haar genoeg.

De reden dat zij haar mening gewijzigd heeft, is dat een neef van haar, Mourad, al een oogje op haar had, toen zij in Marokko met de vakantie was. Nu komt hij ineens naar Nederland om met haar te trouwen. Nog altijd mogen vrouwen in de moslimwereld niet zelfstandig hun partner kiezen. De keuze is aan de man, of de ouders. Dit maakt de geëmancipeerde Hajar woedend.

'Luister eens, zei ik tegen mijn vader, je denkt toch niet dat die knul, die analfabeet is en alleen maar Berbers en een beetje Marokkaans spreekt, dat die hier werk vindt? [...]

Of, zei ik, en toen werd ik me toch kwaad, of is het soms jouw bedoeling dat ik met hem trouw, hè? Is dat je bedoeling? Hij begon te hikkelen dus ik wist dat ik raak had geschoten.

*We praten er later wel over, zei hij. Nee, schreeuwde ik, we praten er nu over! En ik gilde tegen die Mourad dat hij niet moest denken dat hij met mij kon trouwen. Dat we hier niet in Marokko waren, dat ik zelf mijn eigen leven bepaalde. En zo, riep ik tegen mijn vader, zo heb jij mij ook opgevoed. Je moest je schamen. Een schande is het! Ja maar, voor de schijn, piepte hij nog, dan ga je daarna weer scheiden. Man, schreeuwde ik weer, je kent de wet niet eens. Pas na drie jaar, ja? Na drie jaar pas kun je scheiden, anders moet hij het land weer uit.'*¹⁰⁷

Het is voor Hajar verbazingwekkend dat haar vader haar met een familielid wil laten trouwen, als hij zo modern en westers is. Zij schrikt ervan en het voelt voor haar als verraad. Dit gevoel verraden te zijn zou haar verzet tegen het dragen van een hoofddoek kunnen motiveren. Ook op andere punten zet zij haar worsteling tussen de twee culturen als vanouds voort.

Zoals al verwacht, gaat het niet zo makkelijk. Hajar vertelt dat haar familie weinig begrip toonde voor haar keuze en toen zij op bezoek kwam, werd zij in een kamer opgesloten. Gelukkig hielp een buurman haar eruit, maar nu moet ze het regelen om naar Nederland te komen en dat gaat niet zo makkelijk, want al haar geld en haar paspoort liggen in het huis. Het wordt toch ergens boven geregeld, en zoals in een sprookje staat ze een aantal weken

¹⁰⁷ Anker R., *Hajar en Daan*, p. 169.

later onder Daans balkon, zijn naam roepend.¹⁰⁸ Zij is terug, nu kunnen ze samen hun droom beleven, nu kunnen ze bij elkaar blijven. Hajars vader ziet nu dat zij heel gelukkig is en niets lijkt hun vlekkeloze toekomst samen te kunnen verstoren. Helaas duurt dit maar even. Een aantal weken later verdwijnt Hajar van de wereld en Daan kan niemand van haar familie bereiken. Hij besluit om in Marokko te gaan wonen, om zijn liefde ergens te vinden. Ondertussen krijgt hij op zijn Nederlandse adres een liefdevolle brief van Hajar die hem vraagt om haar te gaan zoeken, om haar weer te bevrijden. Deze brief blijft in Daans post voor altijd onopgemerkt liggen...

2.4.2 Het meisje met het hoofddoekje

Ron voert een discussie met Shahara over hoe ze zich in Amsterdam nog steeds als vreemdelingen voelen, hoewel de stad voor allebei alles betekent. Ron stelt aan Shahara voor dat het haar misschien zou helpen, als zij geen hoofddoek zou dragen, want hier had zij immers op school ook al moeite mee. Zij vertelt dat nu opeens thuis wordt verwacht dat zij een hoofddoek draagt, terwijl dit vroeger nooit nodig was en nooit in haar gedachten op is gekomen. De oorzaak ligt bij Bilal die een grote verandering heeft ondergaan volgens Shahara.

*'Hij blowt niet meer, hij draait geen techno meer en ook geen hiphop, hij laat zijn baard staan en doet de gordijnen dicht als mijn moeder, mijn zus en ik blootshoofds in de huiskamer zitten, want de burens mogen ons haar niet zien.'*¹⁰⁹

Shahara pakt de problematiek met de hoofddoek op haar eigen manier aan. Op een afspraak met Ron komt ze met een pet aan, die haar zeker goed staat, aldus Ron. Haar broer kan de pet echter niet uitstaan, omdat zij hiermee de aandacht trekt en dat mag volgens hem niet. Om haar te bestraffen voor deze 'zonde', bezorgt haar broer haar een blauw oog.

Ron probeert Shahara op een filosofische wijze uit te leggen dat het vreemd is, wanneer vrouwenhaar door God anders zou worden gezien dan mannenhaar. Shahara vat dit op als Rons ongeloof, maar gaat hier verder niet op in.

'Als God wil dat ik mijn haar verberg, kan het toch ook zo?'[...]

'Het blijft een interessante theorie,' zei ik, 'dat vrouwenhaar wezenlijk anders is dan mannenhaar en dus bedekt moet worden.'[...]

'Mijn broer is het niet met die pet eens. Ik moet, zegt hij, laten zien dat ik moslima ben.'

¹⁰⁸ Vergelijkbaar met de 'balkon-scene' van Romeo en Julia.

¹⁰⁹ Schouten M., *Het meisje met het hoofddoekje*, p. 69.

'Ja, de hoofddoek als uniform, zo laat je zien dat je bij de groep hoort en dat is natuurlijk ook de bedoeling, maar met God heeft dat niets te maken.[...]'¹¹⁰

De hoofddoekproblematiek intensiveert bij Shahara. Na een aantal dagen waarin Ron haar niet heeft gezien, verschijnt ze voor hem met een kaal hoofd.

'Bilal vond dat er onder mijn pet nog wat haar te zien was en dat ik toch echt beter een hoofddoek om kon doen. Nou, dan los je dat toch zo op?'[...]

*'Ik heb hem niet gevraagd en hij is razend. Hij zegt dat ik het heb gemold.'*¹¹¹

Bilal bemoeit zich heel veel met zijn zus, haar leven is voor hem net zo belangrijk als zijn eigen leven. Hij wil dat zij in alles als een echte moslima handelt, maar dat is niet naar haar smaak. Zij voelt zich Nederlands, is in dit land opgegroeid en wil zich niet afscheiden van andere meisjes, juist niet. Bilal blijft hierdoor geobsedeerd en zijn frustratie dat zijn zus niet naar hem luistert, maar wel naar een oudere Nederlander, neemt dag in dag uit toe.

Shahara uit *Het meisje met het hoofddoekje* is wat dit betreft anders dan Hajar uit *Hajar en Daan*. Voor haar is een hoofddoek geen verplichte uiting van het geloof. Zij hoeft geen hoofddoek te dragen om te laten zien, wie zij is en om zich beschermd te voelen. Hajar daarentegen is strenger. Op het moment dat zij een hoofddoek begint te dragen, doet zij dit om te tonen dat zij gelooft, omdat zij dit ziet als een gebod van Allah en om zich te beschermen. Pas op het moment dat zij zich verraden voelt door haar vader, die haar bijna uithuwelijkt, doet zij de hoofddoek af. Voor haar is het een logische keuze om geen hoofddoek meer te dragen, want ook haar geloof is aangetast.

2.5 Geloof

Van de drie onderwerpen (criminaliteit, geloof en onderwijs) is geloof het meest omvattende onderwerp dat wordt besproken in hoofdstuk 1. Vanwege de breedte van dit onderwerp is er in hoofdstuk 2 gekozen om de sub-onderwerpen van radicalisering en hoofddoekproblematiek apart te behandelen.¹¹² Andere problematiek rondom het thema geloof wordt hier besproken.

¹¹⁰ Schouten M., *Het meisje met het hoofddoekje*, p. 114, 115.

¹¹¹ Ibidem, p. 134.

¹¹² Zie hoofdstukken 2.2 en 2.4.

2.5.1 VSV

Job Cohen is een Nederlandse politicus en was van 2001 tot 2010 burgemeester van Amsterdam. In VSV kreeg hij dezelfde rol. Wanneer er een terroristische aanslag in Stopera plaatsvindt, neemt hij de verantwoordelijkheid op zijn schouders. Hij denkt na over zijn doel om alle soorten mensen in Amsterdam, gelovigen en ongelovigen keurig te laten samenleven binnen de stad. Hij merkt dat na de moord op Van Gogh alles is veranderd en dat zijn eigen Joodse achtergrond door vele islamitische fundamentalisten in de schijnwerpers wordt gezet en met een rode stift wordt onderstreept, net als tijdens WOII. Hij is niet tevreden met zijn achtergrond die hem, zo vindt hij, niets anders brengt dan bijgeloof en veel ellende. Hij wordt vaak bedreigd door deze fanatici en moet voor beveiliging zorgen bij elke stap die hij doet. Hij vindt het bizar hoe mensen elkaar in hokjes plaatsen vanwege iets, wat hun voorvouders nog waren, maar waarmee ze zelf nu meer te maken hebben.¹¹³

In een ander voorbeeld legt Max Kohn uit, hoe volgens hem de wereld in elkaar zit.

Hij is een gemiddeld mens met gewone kennis over de wereld van media. Over Arabieren heeft hij geen goede mening en denkt dat zij alles, wat de Engelstaligen hebben gemaakt, kapot willen maken. Verder denkt hij dat de Engelstaligen altijd de macht in de wereld hadden en dat daarom de opkomst van het islamitisch terrorisme zo sterk is, aangezien ze alles wat de Engelstaligen hebben opgebouwd, met geweld en propaganda willen vernietigen.¹¹⁴

Het volgende voorbeeld bespreekt de Berbers, een stam uit Marokko. Kichie, de Berber die ooit in dienst van Max Kohn was en die de vader van Sallie is, praat over zijn geloof. Kichie beschouwt zich niet meer als een moslim, maar als een Berber die voor zijn daden verantwoordelijkheid neemt en, als het nodig is, ook de doden telt.

'Hij was van oude Berber-adel. Hij was trots en precies, doortastend en betrouwbaar. Een woord, een woord - tot het bittere einde. Max was hem altijd met respect tegemoet getreden, alsof hij niet zijn baas en opdrachtgever was geweest maar zijn kompaan, zijn gelijke. Max was een schaker en denker. Een slimme jood. Kichie voelde zich dicht bij Max staan; Berbers en joden hadden veel gemeen, hadden in het noorden van Afrika eeuwenlang naast en met elkaar geleefd. Sterke, aan elkaar gewaagde stammen- dat waren Berbers en joden geweest. Er hadden zelfs joodse Berberstammen bestaan.

¹¹³ Winter L. de, VSV, p. 186 en 187.

¹¹⁴ Ibidem, p.216 en 217.

*Kichie had zich in zijn etnische wortels verdiept. Hij was opgevoed als moslim, maar dat was hij niet meer. Hij was een Berber, een barbaar, zoals de Byzantijnen het noemden.*¹¹⁵

De overtuiging van Kichie is sterk. Joden en Berbers waren volgens hem twee nauw verbonden stammen. Daarom gaat hij ervan uit, dat hij Max in alle gevallen moet geloven en helpen, omdat hij joods was en dus te vertrouwen. Hij hecht heel veel waarde aan de afkomst van zichzelf en zijn baas, en beschouwt het meer als een gift van God dat hij Max in zijn leven heeft gekregen.

Op het moment dat Sallie, zoon van Kichie, een vliegtuig wil kapen en samen met Mohammed B. naar Azië wil vluchten, probeert zijn vader hem ervan te weerhouden. Hij zegt dat Berbers, als trotse mensen, veel doen in het leven, ook doden uit noodzaak. Toch vindt hij het kapen van het vliegtuig te ver gaan en dit druist volgens hem in tegen de Berberse tradities. Sallie argumenteert dat ze altijd karavanen en reizigers hebben overvallen, maar Kichie zegt dat dit Arabieren waren en geen Berbers.¹¹⁶ Hij probeert zijn zoon nog te overtuigen om zijn plan van de kaping niet uit te voeren. Toch helpt dit niet, want Sallie ziet in de succesvolle kaping een teken van Allah die hun plan goedkeurt. Hij gaat dus door.

2.5.2 Hajar en Daan

Jim gaat met Daan op bezoek bij Daans moeder, Jannie. Jim denkt dat Daan zijn liefde tot Hajar zou kunnen afleren, als zijn moeder hem een lesje geeft. Hij is bang dat als iemand rondom Hajar achter de relatie zou komen, Daan dit met de dood zou kunnen bekopen.¹¹⁷

De eerste reactie van Jim en Jannie op de relatie tussen Daan en Hajar is meteen heel negatief. Zij vinden dat Daan een betere partner verdient, die minder problemen veroorzaakt door haar afkomst.

Later discussiëren Hajar en Daan over God. Volgens Hajar is God de oorsprong van alles en heeft Hij ook de mensen gemaakt. Volgens Daan is het juist andersom. Dit antwoord maakt haar woedend en zij vertelt over haar ervaring in de moskee.

‘Dus als ik het goed begrijp, zijn Allah en de God van de joden en de christen, een en dezelfde.’

‘Daar lijkt het op, ja.’

‘Wat geloof je eigenlijk zelf?’

¹¹⁵ Winter L. de, VSV, p. 246.

¹¹⁶ Ibidem, p. 400.

¹¹⁷ Anker R., *Hajar en Daan*, p. 95.

'Ik geloof in God, de naam maakt niet uit. Er is een God die alles gemaakt heeft.'

'En tot wie je kunt bidden?'

'Eh, ja.'

'Zegt hij wel eens wat terug?'

'Nou, ik vraag niet zoveel. En jij?'

*'Ik vraag niks. Ik geloof dat God door de mens geschapen is.'*¹¹⁸

*'Dat zegt onze imam ook,' onderbreekt Hajar hem heftig. 'Twee jaar geleden heeft een Marokkaanse jongen toch een sigarenwinkelier doodgestoken, weet je nog?' Daan knikt maar weet het niet. 'Toen zei de imam in zijn preek dat het de wil van God was! Echt waar! Mijn vader- die gaat zelden naar de moskee maar toen een keertje wel- mijn vader is naar hem toe gestapt en heeft gezegd: Ben jij nou helemaal belazerd, met je wil van God. Het is gewoon de schuld van die knul en die moet daar gewoon voor boeten.'*¹¹⁹

Uit dit voorbeeld blijkt dat Hajar toegewijd is aan haar vader. Zij respecteert en vertrouwt hem en neemt ook zijn beeld over van wat goed en slecht is. Hajar vond de uitspraak van de imam niet normaal, omdat zij heeft geleerd dat zij verantwoordelijkheid voor haar daden moet nemen. Door haar opvoeding kiest zij dezelfde richting in het leven, als haar vader en zussen.

Khalid, haar broer, is een duidelijk voorbeeld van iemand onder een andere invloed. Hij ziet zijn vader niet zo vaak omdat hij veel reist, dus vindt hij snel een andere autoriteit en dat is de imam. De imam besteedt veel aandacht aan jongeren zoals Khalid en stelt de grote daden van moslims tegenover de slechte en vaak ook doorgedraaide daden van ongelovigen. Khalid respecteert zijn imam en neemt zijn radicale meningen over. Wat hij van huis heeft meegekregen wordt minder belangrijk. Hij leert dat wat de imam zegt, de enige absolute waarheid is, en dit leidt tot problemen. Wanneer men geen dialoog wil aangaan, gaat het altijd mis. Net zoals in dit verhaal.

2.5.3 Tirza

Tirza, Choukri en Jörgen spelen monopoly en kletsen tussendoor. Jörgen vraagt aan Choukri of hij de Koran heeft gelezen en deze antwoordt dat hij dit 'grotendeels, uit nieuwsgierigheid' heeft gedaan. Hij heeft de Koran nu ook bij zich want Tirza was ook nieuwsgierig naar wat erin staat.

¹¹⁸ Anker R., *Hajar en Daan*, p. 96.

¹¹⁹ Ibidem, p. 158.

‘Ach ja. Ik ben ook nieuwsgierig,’ zegt de vader. ‘Altijd al geweest. Niet alleen naar de koran. Naar alles van de mens. Naar de ander. De ander heeft me altijd gefascineerd. Omdat de ander bepaalt wie ik ben.’

De jongen schudt zijn hoofd. ‘Ik bepaal wie ik ben,’ zegt Atta. ‘Ik ben Choukri. Ik speel gitaar. Ik houd van uw dochter. Dat is wie ik ben. Daar heeft de ander niets mee te maken.’¹²⁰

Hofmeester raakt gefrustreerd door Choukri. Hij probeert hem te betrappen bij alles wat hij zegt en doet tijdens het Monopoly spel, maar dat lukt niet, omdat er niets te betrappen valt. Jörgen wint in het spel, maar in zijn leven heeft hij gefaald.

Hoewel Choukri niet dieper wordt gekarakteriseerd in dit verhaal, is er waarschijnlijk niet iets verborgen achter zijn glimlach, geen geheimen. Dat kan niet over Jörgen gezegd worden. Hij is een hebberig persoon, verlangt naar het materiële. Hierdoor kan hij niet meer inzicht krijgen in het geestelijke, in de mens zelf. Hij leeft zijn mislukte leven en het enige dat hem dierbaar is, is zijn dochter Tirza. Als zij nu door Choukri wordt ‘gestolen’, mislukt zijn hele levensmissie. Hofmeester ziet dat Choukri geen ‘achterlijke Marokkaan’ is, wiens leven door de Koran bepaald wordt. Hij vertrouwt op zichzelf en schaamt zich hier niet voor. Misschien bezit hij niet alle wijsheid van de wereld, maar wie bezit die wel? Voor Hofmeester is hij slechts de vijand, in zijn gedachten is hij Mohammed Atta en wanneer Choukri zegt dat hij het verhaal van Anna Karenina niet kent, lacht Hofmeester hem uit en zegt dat hij ook niets anders had verwacht.

De obsessie voor zijn dochter is zo groot dat hij niet kan uitstaan dat een ander haar kan hebben. Deze liefde voor zijn dochter en angst voor de Marokkaan heeft noodlottige gevolgen.

2.5.4 Het meisje met het hoofdoekje

In deze roman worden veel onderwerpen besproken, maar religie staat er centraal. Als Ron, Jacques en Shahara elkaar in Jacques boekenwinkel ontmoeten en praten over hun geloof, ontstaat er een bijzonder gesprek. Ron is gereformeerd opgevoed, Jacques is joods en Shahara is moslima. Ze kunnen hier vrij over discussiëren en respecteren elkaars mening. Vaker discussiëren alleen Ron en Jacques samen, en dan maken ze cynische opmerkingen over religie. Jacques verklaart de Koran als een saai boek zonder plaatjes en vol regeltjes. De Bijbel daarentegen vindt hij goed, want de verhalen zijn er spannender:

¹²⁰ Grunberg A., *Tirza*, p. 295, 296.

'Heb je een koran voor me?' vroeg ik. [...]

'Saai boek,' zei hij toen hij voor zijn religiekast hurkte om een Nederlandse vertaling te pakken, 'allemaal regeltjes.'

Ik zei dat de Bijbel ook saai was, maar dat was hij niet met me eens, daar stonden goede verhalen in en ik kon het niet laten om een klassieke flauwiteit te debiteren tegen Jacques, die Jood was.

'Jullie hebben Christus vermoord en dat is dankbare stof.'

In een luxe editie, voegde hij eraan toe, waren de illustraties ook niet te versmaden, maar in de islam waren afbeeldingen taboe, net als tegenspraak, en dus zei hij Alice in Wonderland na: 'Wat heb je nu aan een boek zonder plaatjes en gesprekken?'¹²¹

Een ander gesprek tussen Jacques en Ron over het geloof is meer algemeen van aard. Jacques meent dat er een nieuwe richting binnen de Islam ontstaat, de zogenaamd 'zuivere islam', die veel meer geradicaliseerd is. Deze richting heeft niets meer te maken met de 'oude islam' die er was en de jongeren weten ook niet beter wat de islam inhoudt. Ze bidden vijf keer per dag, maar tot wie eigenlijk? Tot God die nog niet bewezen is? Het is een kunst, het drijft emoties in mensen, ze praten tot iets wat ze als groter beschouwen. Fanatisme is dan *'de aanbidding van de eigen vroomheid'*.¹²² Zo reageren onevenwichtige mensen, aldus Jacques. Labiele mensen zijn heel vatbaar voor godsdienst en vooral wanneer ze nog jong zijn.¹²³

In bovengenoemd gesprek tussen Jacques en Ron wordt de kern van de godsdienstproblematiek en vooral het fanatisme goed verwoord. Mensen vormen een beeld van God, bidden tot hem, omdat ze naar iets zoeken. Ze zoeken naar zekerheden in hun leven, of naar doel en zin daarvan. Dat iets dwingt hen om vragen te stellen, om te gaan bidden en antwoorden te zoeken bij God. Fundamentalistische groepen spelen in deze tijd handig in op deze zoekvraag, bieden vele jongeren antwoorden, geven het gevoel dat zij belangrijk zijn en brengen hen tot gruwelijke daden.¹²⁴

¹²¹ Schouten M., *Het meisje met het hoofddoekje*, p. 23 en 24.

¹²² Ibidem, p. 118.

¹²³ Deze ideeën zijn geparafraseerd uit het gesprek dat zich op p. 117 en 118 tussen Jacques en Ron afspeelt.

¹²⁴ Ten tijde van het schrijven van deze scriptie trekken westerse jongeren naar Syrië om te strijden voor de terreurbeweging ISIS.

2.5.5 Vluchtwegen

Hella komt, zoals zij beloofde, voor een etentje langs bij Hashim en de jongens. Het is een prettige avond, waarbij ze elkaar leren kennen. Vrij snel ontwikkelt zich hun gesprek; van het eten van varkensvlees tot huidskleur en het wel of niet hebben van de Nederlandse identiteit.

'Ik houd nu eenmaal niet van varkensvlees.[...] Zou jij hondenvlees eten?'

'Nee, maar dat is toch heel wat anders.'

'Ja, voor jou als Nederlandse wel. Maar in het Verre Oosten stoppen ze Fikkie graag in de pot. Dat vindt jij gek, maar voor niet-Nederlanders is het eten van varkensvlees even gek.' [...]

'Je bedoelt: voor moslims. Jij goochelt met Nederlanders en niet-Nederlanders net zoals het je uitkomt.'

'Nou ja, natuurlijk bedoel ik moslims. Maar ik ben toch ook een Nederlander. Van witte Nederlanders die vegetarisch eten zeg je toch ook niet dat ze geen Nederlander zijn?'

'Voel jij je wit?' vroeg Hella. [...]

'Witter dan met Ariel kun je je was niet krijgen. Maar ik ben natuurlijk: vernieuwde Ariel, zeg maar: Mohamed Ariel!'¹²⁵

Dit voorbeeld laat zien hoe mensen snel conclusies trekken op basis van een bepaald patroon. Hashim reageert hierop met een sarcastische variant op een reclameslogan die iedereen kent. Dit zegt duidelijk: ik sta hier boven, ik veroordeel mensen niet op hun huidskleur of hun eetpatroon, omdat ik het gewoon mis kan hebben.

Een andere keer gaan Hella en Hashim naar de markt en hebben ze het over veel dingen. Dat zij het leuk vinden in Bijlmer, dat Hashim het homostel Hein en Étienne vreemd vindt en dat hij hun poten zal breken, als zij zijn jongens zullen aanraken. Hella legt hem uit dat hij de dingen soms moet respecteren en accepteren en daar is hij het mee eens. Verder wil Hella weten hoe het er precies in het paradijs uitziet volgens de Koran en wat vrouwen ter beschikking krijgen, als mannen een aantal maagden krijgen. Hun gesprek heeft een licht ironische en vrolijke toon.

'Zeg madame, Allah en God, dat is toevallig wel dezelfde persoon, hoor. Wie goed leeft komt in djannat, het paradijs, en wie slecht leeft in djahannam, de hel - christen of moslim of hindoe, maakt niet uit. Ik zal jou eens naar de Koranles sturen.'[...]

¹²⁵ Kempen M. van, *Vluchtwegen*, p. 67.

'Ik zou me er maar op voorbereiden dat je daar dan ook Hein en Étienne zult tegenkomen.'

*'De islam heeft geen probleem met homoseksuelen,' zei Hashim, 'alleen met hun daden: en wij doen stenen over hen regenen van stapels kleiblokken.'*¹²⁶

2.6 Onderwijs

Dit onderwerp wordt alleen in *Hajar en Daan* uitgebreid besproken, maar is desalniettemin relevant, omdat het het systeem van binnenuit beschrijft een bepaald inzicht geeft naast de droge cijfers van het CBS.

2.6.1 Hajar en Daan

Zoals de CBS cijfers aantonen, wordt het door Hajar nog eens herhaald. Marokkaanse meisjes worden steeds beter op school en leren veel beter dan jongens. Vaak is het ook de enige uitweg in hun jeugd. Zij moeten zich aan veel regels houden, hebben weinig vrijheid, tenminste veel minder dan de jongens en worden ook geslagen. Om deze realiteit te veranderen, beslissen ze meestal om door te gaan met studeren, want dan is de kans groter dat ze de rest van hun leven voor zichzelf kunnen zorgen en kunnen ontsnappen aan het door anderen voor hen voorbestemde leven.¹²⁷

'En hoe kom je aan die vreemde moeilijke woorden? 'Bronstig', bijvoorbeeld?'

'Kijk, ik ben een moslimmeisje en moslimmeisjes, dat weet iedereen, die mogen de deur niet uit, die zitten altijd binnen. En om niet aldoor mee te moeten helpen in de huishouding of mee te moeten op die vervelende familiebezoekjes, zeggen we dat we huiswerk hebben en dat maken we dan af voor een maand, daarom zijn wij zo goed op school, en we lezen kranten, folders, woordenboeken en kijken naar documentaires op tv, als de mannen tenminste niet de satelliet op hebben staan.'

'Doe effe normaal!'

*'Grapje. Ik vond het zo'n mooi woord, 'bronstig'. Apen die op hun borst trommelen en zo, dat doen die jongetjes toch eigenlijk.'*¹²⁸

Verder praten Hajar en Daan over het geven van onderwijs in de eigen taal en cultuur. Hajar bekritiseert de financiële steun van de overheid voor het leren van de eigen taal. Zij beweert dat Marokkanen en Turken thuis of buiten de school bijna uitsluitend hun eigen taal spreken.

¹²⁶ Kempen M. van, *Vluchtwegen*, p. 98, 99.

¹²⁷ Zie subhoofdstuk Onderwijs (1.5).

¹²⁸ Anker R., *Hajar en Daan*, p. 109, 110.

Als ze nog extra les op school krijgen, zullen ze Turks of Marokkaans uiteindelijk beter beheersen dan de Nederlandse taal.

‘En daarom,’ zegt Hajar, die iets dergelijks beweerd heeft, ‘móéten ze Nederlands leren. Onderwijs in de eigen taal en cultuur- hoe verzinnen jullie het.’

‘Is dat nog steeds zo?’

‘Ja hoor. Mijn buurmeisje krijgt twee uur per week- twee uur!- les van een Marokkaanse meneer die haar Arabisch leert en een beetje vertelt over de roemruchte geschiedenis van Marokko, denk ik, en over de zegevierende islam, vrees ik. Jullie zijn veel te tolerant. Denk je heus dat ze dat in Marokko zouden doen? Een Nederlandse meneer betalen om jullie kinderen Nederlands te leren en een beetje over de Tachtigjarige Oorlog te vertellen? Waarom doen jullie dat? Uit beleefdheid? Uit domheid? Vinden jullie je eigen taal niet mooi genoeg?’¹²⁹

Later spreekt Hajar over de taalproblematiek met de imam. Zij spreekt over de ouders die geen of weinig Nederlands kunnen verstaan, terwijl hun kinderen hier op school zitten. Hajar, die zelf geëmancipeerd is, geeft les aan Marokkaanse vrouwen om hun Nederlands te verbeteren en spreekt ook daarover met de imam. De imam vindt het geen goed idee om de vrouwen Nederlands te leren, hij ziet het als een bedreiging voor het geloof.

De rol van de imam is heel belangrijk. De imam wordt geëerd en hoog gewaardeerd, zodat zijn woorden voor veel gelovigen de hoogste waarheid vormen. Hierdoor ontstaan vaak problemen, net zoals hier bij Hajar die alleen vrijwillig de vrouwen een juiste opleiding wil geven, om hen meer kansen te bieden in de Nederlandse samenleving, waar ze tot dit moment vreemdelingen zijn. De imam is er duidelijk bang voor, hij vindt het geen goed idee, want wanneer alle vrouwen de taal zouden kunnen gebruiken, zouden ze niet meer thuis blijven zitten. Ze zouden leren voor zichzelf op te komen, hun eigen richting en werk te vinden. Dat zou natuurlijk het traditionele beeld en de rolverdeling in de islamitische familie ondersteboven keren.

‘Nee, luister nou,’ Rop weer, ‘ik had vorig jaar een spreekbeurt waarin iemand het moslimfundamentalisme ging beschrijven en vooral: begrij-pe-lijk maken. Nee, ik zeg niet wie het was. De arrogantie van het Westen, het materialisme van onze cultuur- ik heb hem afgehamerd en gezegd dat wij daar niet van gediend zijn hier. Ik heb hem toegevoegd dat die

¹²⁹ Anker R., *Hajar en Daan*, p. 112.

*fijne moslimlanden van hem dolgraag wat van het westerse materialisme zouden willen hebben, dat zijn ouders dáárom hier waren gekomen.*¹³⁰

De docenten van DataCare school zijn aan het vergaderen en wisselen hun meningen uit. Naast de problemen met financiering van de school die uiteindelijk reclame maakt voor een computerbedrijf door de naam te dragen voor wat financiële steun, zijn er ook andere kwesties. Docenten willen geen hoofddoeken op school. Ook wordt overwogen om kruizen af te schaffen, maar omdat de meeste studenten die als modeteken beschouwen en niet meer weten wie Jezus was, blijven de docenten bij het eerste voorstel.

Waar gaat dit debat over? Het gaat over hoofddoeken, over lesgeven in de eigen taal en cultuur, het gaat over geloofsuitingen die toegestaan en niet toegestaan zijn, en over respect. *'Phreek Hemel: 'Ik kan dat woord 'respect' niet meer ho-ren. Iedereen eist tegenwoordig maar respect. Weet je waar dat vandaan ko-omt? Van crimine-len, die eisen respect, anders knallen ze je kop eraf. Nooit te lang naar ze kijken want dan toon je geen respect. Respect eisen betekent dat je eerbied vraagt voor iets waar je helemaal geen eerbied voor hebt. Moet ik respect hebben voor een achterlijke cultuur [...] waarin vrouwen tot tweedehands wezens worden gemaakt, wat zeg ik, tot alleen maar bezit, alsof het kamelen zijn? Een cultuur waarin homoseksuelen als lager dan varkens of honden worden beschouwd, die je eigenlijk moet stenigen, of van de hoogste minaret af flikkeren? [...] Straks moeten we uit respect onze schoenen uitdoen in het lokaal en moeten onze meisjes uit respect een hoofddoek om want anders kunnen die achterlijke moslimjongens niet garanderen dat ze hun hormonen in bedwang hou-den. Dan kunnen we ons meteen wel omdopen tot 'school met den koran!'*¹³¹

De gedachten van de docenten keren weer terug tot het lesgeven in de eigen taal. Ze denken dat Marokkanen en Turken veel plezier hebben in het feit dat ze Nederlanders bang maken. Er wordt naar gestreefd dat ze Nederlands leren, dat ze een inburgeringscursus volgen en überhaupt gaan integreren. Wanneer ze niet opdagen, wordt dat zo gelaten. Integratie is op deze school een belangrijk thema. Bijna zeventig procent van de leerlingen is allochtoon, dus integreren in de eigen kring is volstrekke onzin.¹³²

De discussie gaat door en iedereen doet er een schepje bovenop. Zo gaat het niet meer over de hoofddoeken, maar over de verkering van Daan en Hajar, en uiteindelijk wordt helemaal

¹³⁰ Anker R., *Hajar en Daan*, p. 140.

¹³¹ Ibidem, p. 141.

¹³² Ibidem, p. 146.

vergeten om te gaan stemmen over de gebedsruimte die aan Turken wordt verhuurd. Voor alles wat de docenten hebben gezegd is iets te vinden, maar het blijft lastig.

Hajar pakt het slim aan. Sinds zij moslimas met haar stichting 'Moeder Marokko Vadertje Holland' helpt bij het leren van de Nederlandse taal, trekt zij veel aandacht in islamitische kring. De imam lijkt haar te begrijpen, dus zij hoopt problemen te kunnen vermijden. Helaas blijft het niet lang rustig.

*'Afgelopen vrijdag, vertelt ze Daan 's avonds door de telefoon [...] is ze bedoekt en djellaba'd naar de moskee gegaan, heeft des imams stuitende preek aangehoord ('och, je weet wel, het bekende werk: homo's, joden, jihad, vrouwenplichten') en hem na de afloop heel nederig aangesproken[...]. Ze had geprobeerd hem uit te leggen dat het haar ging om integratie met behoud van de eigen cultuur en de islamitische identiteit, dat Nederlands leren alleen een technische kwestie was, opdat de moeders, en inmiddels een aantal vaders, hun kinderen niet zouden hoeven te zien ontsporen omdat ze nu wegwijs konden maken in de samenleving waarin ze te gast waren, toegang tot het onderwijs, de instituties, de arbeidsmarkt, kortom: dat ze hun kinderen een toekomst konden geven, wie zou daar nu tegen kunnen zijn.'*¹³³

De toekomst ziet Hajar in het onderwijs en actieve integratie in de Nederlandse samenleving. Zowel allochtonen als autochtonen zouden dit moeten bevorderen.

*'De kern, Hajar? Ja, dat de moslims zelf moeten veranderen, kritischer worden, meer van deze tijd, dat ze leren dat dat niet bedreigend hoeft te zijn. Hajar vindt dat ze deel moeten nemen aan de Nederlandse samenleving die in ieder geval de samenleving van hun kinderen wordt, onherroepelijk. Maar de Nederlandse samenleving moet ook iets doen. Misschien is het belangrijkste dat ze de scheiding tussen zwarte en witte scholen opheft want hoe moeten zwarte kinderen integreren in een witte samenleving als ze de hele dag door in een zwarte omgeving zitten?'*¹³⁴

Hajar is al een jaartje weg uit de school, maar laat wel van zich horen. Haar artikelen verschijnen in een aantal kranten, haar meningen zijn anti-islamitisch. Zij is tegen gesubsidieerd onderwijs in de eigen taal en cultuur, zij wil Turks en Arabisch in de overheidsfolders afschaffen. De hoofddoeken wil zij niet verbieden, maar zij wil wel de positie van vrouwen in de islam voortdurend ter discussie stellen. Daan ondersteunt haar en is het met haar eens, en daarnaast ziet hij dat ook de studenten op school zich proberen te

¹³³ Anker R., *Hajar en Daan*, p. 183.

¹³⁴ Ibidem, p. 158.

verzetten tegen het systeem en laten zien dat ze het er niet mee eens zijn. Sommigen, van het andere kamp, de vertegenwoordigers van onderwijs in de eigen taal, dragen de lange jurken van hun vaders. De anderen dragen rood-wit geblokte theedoeken, of een geborduurd kalotje op het hoofd. Ze willen allemaal laten zien dat ze het er niet mee eens zijn en de sfeer op school wordt steeds vijandiger.

Deze roman verscheen in 2004 en in dat jaar werd ook het onderwijs in allochtone levende talen (OALT) afgeschaft door de regering.¹³⁵ Ondertussen is er een aantal pogingen gedaan om het onderwijs in de eigen taal en cultuur weer terug te krijgen, maar zonder succes. Ik beschouw persoonlijk de beslissing van de regering uit 2004 als de juiste. Ik ben zelf een buitenlander die ervoor heeft gekozen om in Nederland te gaan studeren en wonen. Ik kan me daarom niet voorstellen, waarom ik nog onderwijs in Tsjechisch of Slowaaks zou moeten krijgen. Dan had ik net zo goed thuis kunnen blijven.

¹³⁵ Janssen H., Klink A., *Eerste kamer der Staten-Generaal*, p.1, 2004.

Hoofdstuk 3. Conclusie

In deze scriptie werden vijf romans van Nederlandse autochtonen geanalyseerd. Er werd specifiek voor autochtone Nederlanders gekozen, om de multiculturele achtergrond te vermijden, zodat de kijk van de schrijver 'puur' Nederlands is. Het doel van dit onderzoek was immers om een idee te krijgen over het beeld dat in Nederland bestond (en bestaat) over Marokkanen. De keuze om boeken van Marokkaanse schrijvers niet op te nemen, zorgt er voor dat het beeld dat wordt verkregen de visie van een waarnemer betreft, en slechts zelden een intieme inkijk geeft in het leven van Marokkanen in Nederland. Voor het beoogde doel was dit echter niet erg.

Door zorgvuldige keuze werden er zes onderwerpen gekozen die zich in deze romans weerspiegelen en in de multiculturele samenleving in Nederland van de laatste twee decennia een rol spelen. Om de zes onderwerpen specifiek te kunnen analyseren, werden niet alle minderheidsgroepen die in Nederland leven genoemd, maar werd alleen de meest besproken groep in de autochtone Nederlandse literatuur onderzocht, namelijk de Marokkanen. De vraagstelling van het onderzoek is:

Welke rol speelden Marokkanen de afgelopen twee decennia in autochtone Nederlandse romans?

Een antwoord op deze vraag komt naar voren uit de verschillende voorbeelden uit de gekozen literatuur, ingedeeld in de sub-onderwerpen: Theo van Gogh en Mohammed B., radicalisering, vooroordelen, vrouwen in de islam en de hoofddoekproblematiek, geloof en onderwijs.

Het eerste onderwerp vormde **Theo van Gogh** en zijn moordenaar, de Marokkaanse **Mohammed Bouyari**. In *Het meisje met het hoofddoekje* vormt dit onderwerp de rode draad van de roman en wordt er veel over geschreven. De lezer beleeft de dagen voor de aanslag op Theo van Gogh door de ogen van Mohammed B. en ziet wat het geloof voor hem betekent. Als het grote voorbeeld van Mohammed B. wordt Mohammed Atta genoemd, die eveneens een cruciale rol speelt in het verhaal van *Tirza*.

Terwijl in *Het meisje met het hoofddoekje* alles door de ogen van Mohammed B. wordt gezien, worden in *VSV* de laatste momenten van het leven van Theo van Gogh door hemzelf beschreven. In deze roman krijgt Theo de rol van beschermengel. Door liefdadigheid kan hij zijn lichaam terugkrijgen. De verhaallijnen waar Mohammed B. in voorkomt, zijn op reële feiten gebaseerd, hoewel het boek voor het overige puur fictief is.

In de andere romans wordt dit onderwerp slechts zijdelings besproken, maar het standpunt is in alle gevallen duidelijk. Mohammed B. heeft door zijn gruwelijke daad een klap toegebracht die de Nederlandse samenleving niet onberoerd en zeker niet onbesproken heeft gelaten.

Mohammed B. werd tot zijn daad gedreven door zijn geloof in de islam. **Geloof** is een thema dat in alle romans voorkomt en waar veel over werd geschreven. Het meest wordt in deze romans gekeken naar de islam. Niet verbazend, want Marokkanen rekenen zich merendeels tot de moslims. In al de vijf romans wordt de islam met het christendom of het jodendom vergeleken en als een radicaler geloof gezien.

De radicale versie van de islam wordt in alle romans het meest belicht. Tegelijkertijd wordt in de meeste romans ook het proces van **radicalisering** beschreven. Het is in dit verband veelzeggend, dat de onderwerpen geloof en radicalisering gezamenlijk worden besproken, zoals dit ook in de boeken veelal het geval was.

Het enige boek waarin radicalisering van Marokkanen geen rol speelde, was *Tirza*. In dit boek is bij de Marokkaan Choukri geen sprake van radicalisering, hoewel het hoofdpersonage Jörgen hem aanziet voor een terrorist. Men zou kunnen stellen dat het in dit verhaal juist de Nederlander Jörgen is die radicaliseert, al is het dan niet in de islam, maar juist in zijn angst daarvoor. Deze radicalisering uit zich niet alleen in zijn denken, maar – zoals later blijkt – ook in zijn doen.

In *VSV* wordt er veel over de radicale fundamentalisten gesproken, die Mohammed B. als hun held beschouwen en die de Nederlandse samenleving aanvallen met terroristische aanslagen.

In *Het meisje met het hoofddoekje* en *Hajar en Daan* gaat het in beide boeken om broers die het bestaan van hun zusters moeilijk maken. Bij Shahara is het Bilal en bij Hajar Khalid. Op dit

punt zijn de romans gelijk, omdat Bilal en Khalid in hun geloof radicaliseren en niet kunnen uitstaan dat hun zusters het tegenovergestelde willen worden of zijn: onafhankelijk, westers en modern.

Onafhankelijk zijn de meisjes echter slechts voor een kort moment. Bij Shahara zorgt haar broer ervoor dat zij hoogstwaarschijnlijk onder de trein springt, (dit vermoedt de hoofdpersoon) en bij Hajar voor een ballingschap naar Marokko en een huwelijk met een Marokkaan, van wie zij niet echt houdt en zo snel mogelijk weer wil scheiden.

Westers en modern zijn de meisjes op een andere manier. Shahara, in deze roman als zestienjarige, voelt zich ouder dan ze is. Zij bewondert Ron en is heel dankbaar voor hun vriendschap, omdat hij haar meer leert over de Nederlandse cultuur en zij door hem literatuur ontdekt. Dit verandert haar beeld over de wereld waarin zij leeft enorm. Zij ziet dat geloof op verschillende manieren geuit kan worden. Zij durft zich te onderscheiden van andere moslimvrouwen en is ook rebels, omdat zij geen hoofddoek draagt en haar hoofd kaalscheert. Er is een groot verschil tussen haar en Bilal en deze kloof wordt alleen maar groter. Dit heeft fatale consequenties. Zij vlucht uit huis op het moment dat het niet meer te dragen is en hoopt dat haar leven een nieuwe wending kan nemen.

Hajar is echter anders in haar handelingen om westers en modern te zijn. Zij is maar een jaar ouder dan Shahara, maar vasthoudender en geëmancipeerder. Invloed hierop heeft zeker de familietoestand. Zij heeft geen moeder, haar oudere zussen zijn getrouwd en leven niet in de buurt en haar vader is veel op reis. Zij zorgt min of meer alleen voor zichzelf en voor haar broer Khalid, met wie zij een huis deelt. Hajar is slim en nieuwsgierig en haar cijfers zijn heel goed. De verslagen die zij schrijft, hebben diepte en zijn in keurig Nederlands geschreven. Alles had goed kunnen gaan, als haar broer Khalid zich niet met haar bemoeide en als haar vader haar niet had willen uithuwelijken aan een Marokkaan. Khalid zorgt ervoor dat zij in de gaten wordt gehouden door de Marokkaanse burens en zo komt hij er snel achter dat zij een verhouding heeft met een Nederlandse docent, wat een enorme schande is voor de familie.

Hajar probeert moslimvrouwen Nederlands te leren, maar wordt hierin gedwarsboemd door de imam uit de buurt, omdat die het ziet als onnodig. De frustratie van alles waarmee zij begint en wat niet goed kan aflopen, maakt Hajar niet altijd sterker en soms juist apathischer. Zij verlangt naar Daan, maar hun liefde is een kwestie van noodlot.

Het oude motief van de onmogelijke liefde, zoals die ook in Romeo en Julia naar voren komt, vormt ook het drama van Hajar en Daan. Hoewel Hajar een geëmancipeerde vrouw is, blijven de twee werelden waarin zij leven onverenigbaar. Hajar weet niet waar ze naartoe moet en welke wereld zij moet kiezen. Zij zit even in de ene wereld, wanneer zij met een Marokkaan trouwt, maar later weer in die andere, als zij Daan ontmoet en de liefde voor hem weer aanwakkert, zodat zij besluit om te gaan scheiden van haar man. Ze blijft echter hinken op twee gedachten. Uiteindelijk verdwijnt ze en Daan gaat haar wanhopig zoeken in Marokko. Ze worden nooit meer verenigd.

Op dit punt zijn de verhalen van Shahara en Hajar weer vergelijkbaar. Beide meisjes moeten het extreme ondergaan, maar daarna komt geen vrijheid. Beide verhalen hebben een noodlottig open einde.

In *VSV* gaat het om de radicalisering van een grotere groep Marokkanen en in *Vluchtwegen* om drie broers die voor de eerste keer Marokko bezoeken en hun fanatieke neef in zijn geloof volgen.

Een ander onderwerp dat veel overlap heeft met het thema geloof, is **de hoofddoekproblematiek**. Vooral in *Hajar en Daan* en – de naam zegt het al – *Het meisje met het hoofddoekje* wordt er veel gesproken over deze regel in de islam. Hajar is hierin wat onzekerder dan Shahara, want zij draagt eerst geen hoofddoek, maar later toch wel. Zij ziet in de hoofddoek een uiting van haar cultuur, waar zij graag bij wil horen. Shahara hoort vooral van haar broer Bilal dat zij een hoofddoek moet dragen, maar stelt zichzelf de vraag of dit echt nodig is. Zij speelt hiermee, vooral om haar broer te pesten. Een keer heeft ze een pet op, een andere keer scheert zij haar hoofd kaal. Het is haar statement om zich te verzetten tegen de regel. Hiermee draagt zij echter bij aan een groeiende woede van haar broer.

Niet alleen het feit dat het gebod tot het dragen van een hoofddoek alleen voor vrouwen geldt, geeft het verschil tussen mannen en vrouwen aan. Ook in veel andere opzichten, wordt in de gekozen literatuur geschreven over de verschillen – en ongelijkheid – tussen de seksen binnen de islam.

De Marokkaanse jongens worden gezien als extremisten, criminelen en terroristen die het mooie Nederlands plaatje willen vernielen en de vrouwen willen onderdrukken. De

Marokkaanse meisjes worden als slimmer, ijveriger en meer westers denkend beschreven. Zij willen meer betrokken raken in de samenleving en zoeken een uitweg uit de situatie. Ze komen in verzet en zijn heel dapper, maar hechten – in meer of mindere mate – ook waarde aan hun achtergrond en geloof. De meeste verhalen eindigen in dit opzicht pessimistisch, want hoewel de meisjes zich verzetten, worden ze weer teruggetrokken onder het gezag van hun extremistisch denkende broers.

De ijver van Marokkaanse meisjes ten opzichte van jongens uit zich onder andere in betere schoolresultaten. Hierover gaat het thema **onderwijs**, dat bijna uitsluitend beschreven wordt in het boek *Hajar en Daan*.

Hajar geeft als reden voor de betere resultaten dat moslimmeisjes de deur niet uit mogen en aan hun verplichtingen (hulp in de huishouding of vervelende familiebezoekjes) kunnen ontsnappen door huiswerk te maken.

Hajar bekritiseert het lesgeven in de eigen taal (Marokkaans en Turks) en snapt niet, waarom het door de Nederlandse regering wordt geaccepteerd. Volgens haar zouden Nederlanders nooit les krijgen in het Nederlands, als zij in een van deze landen zouden wonen. Daarnaast helpt het de minderheidsgroepen niet om integreren, als zij niet gedwongen worden om het Nederlands in het dagelijks leven overal te gebruiken. Thuis spreken ze hun eigen taal en voor een groot deel op school ook. De motivatie om goed Nederlands te kunnen spreken en een Nederlandse burger te worden, wordt hierdoor erg klein.

Hajar vertelt verder nog dat ook de imam een grote rol speelt in de levens van Marokkanen. In haar geval komt zij in een heftige discussie, omdat de imam het niet goed vindt dat Marokkaanse vrouwen Nederlands leren, want dan zouden ze kunnen ontdekken dat zij zelf geld kunnen verdienen, en niet meer alleen thuis hoeven te zitten en voor man en kinderen zorgen. Natuurlijk, met kennis verrijkt men zijn wereld en is men eraan toe om risico's te nemen. De imam in *Hajar en Daan* wil dit duidelijk niet, anders kan het gebeuren dat zijn schaapjes de moskee nooit meer gaan bezoeken, nooit meer naar hem gaan luisteren en te westers worden.

Het laatste onderwerp dat wordt besproken zijn de **vooroordelen over Marokkanen**. Dit onderwerp is met opzet het laatste onderwerp dat besproken wordt, omdat vooroordelen op alle sub-terreinen (zoals besproken) in de romans aan bod komen. Marokkanen worden

beschreven als degenen die buiten de multiculturele samenleving willen staan, Nederlanders als ongelovige lafaards beschouwen en hen niet accepteren. Hoewel deze Marokkanen gebruik maken van alle voorzieningen die de Nederlandse regering hun aanbiedt, voelen zij zich niet thuis in Nederland en ook niet gerespecteerd.

Op het eerste gezicht lijkt het er in *Vluchtwegen* op dat de vooroordelen worden ontkracht, omdat er een Marokkaanse familie in een positief licht wordt gezet. Een vader, drie zonen, zonder moeder, maar goed opgevoed, ruimdenkend en goed. Maar wanneer ze erachter komen dat Hella vreemdgaat, slaan ze haar genadeloos kapot. Zij is de dader, zij heeft hun papa gekwetst, zij moet bestraft worden.

In de andere romans worden de vooroordelen ook op dergelijke gebieden gevormd. Het gaat vaak om hoofdpersonen die aarzelen over de eigen cultuur en zich in negatieve zin uitspreken. Hier is weer een overeenkomst tussen Shahara en Hajar, de Marokkaanse meisjes. Zij zijn diegenen die in de negatieve zin over de Marokkaanse cultuur praten. Zij zijn diegenen die de door cijfers bevestigde realiteit aan den lijve ondervinden en hier iets aan willen veranderen, maar het lukt hen niet.

In dit alles is *Tirza* een uitzondering. Jörgen beschouwt Choukri als een verborgen fundamentalist die zijn dochter zeker tot de islam wil bekeren en volledig van haar vader losmaken. In dit geval wordt vrij snel duidelijk dat Jörgens vooroordelen niet gebaseerd zijn op de werkelijkheid, maar door zijn ziekte worden beïnvloed.

Dit laatste thema (vooroordelen) leidt tot de slotsom van deze scriptie. De onderzoeksvraag welke rol Marokkanen de afgelopen twee decennia speelden in autochtone Nederlandse romans, is immers niet alleen van literaire betekenis. De achtergrond van deze vraag is namelijk de dieper liggende vraag hoe autochtone Nederlanders (blijkbaar) aankijken tegen Marokkanen. In deze scriptie is geprobeerd een antwoord hierop te formuleren door het analyseren van autochtone Nederlandse literatuur. Uiteraard moet hierbij worden bedacht dat: (1) De gekozen schrijvers geen gemiddelde Nederlanders zijn, maar onderdeel uitmaken van een subgroep met, over het algemeen, een zeker opleidings- en denkniveau, en (2) er slechts een zeer beperkt aantal boeken geanalyseerd is.

De conclusie is dat Marokkanen verschillende rollen hebben aangenomen in de geanalyseerde literatuur. Ondanks dit, komen de stereotypen die in de Nederlandse samenleving leven over Marokkanen in iedere roman (in meerdere of mindere mate) terug. In het eerste hoofdstuk kwam naar voren dat veel van de stereotypen – zoals dat vaak (helaas) het geval is – niet uit de lucht gegrepen zijn, maar gebaseerd zijn op cijfers. Wat dit betreft, zou het dan ook te makkelijk zijn om de beschreven stereotypen af te doen als vooroordelen.

Toch is de mate waarin de vooroordelen worden beschreven in de geanalyseerde romans, niet in verhouding met de daadwerkelijke cijfers. Dat er bijvoorbeeld een verhoogde kans is op radicalisering onder de Marokkaanse jeugd, valt niet te ontkennen, maar dat vier van de vijf romans, worden beheerst door radicale Marokkanen is gezien de cijfers wel erg veel. Vooroordelen over Marokkanen worden in alle boeken gebruikt. Slechts in één boek – namelijk *Tirza* – blijken deze vooroordelen onterecht te zijn. In de andere boeken blijkt over het algemeen steeds het ergste vooroordeel de waarheid.

Eén ding is opvallend wanneer de gekozen literatuur vergeleken wordt met de algemeen geldende stereotypen in Nederland. In de gekozen romans wordt duidelijk onderscheid gemaakt tussen Marokkaanse mannen en vrouwen. In twee van de romans, *Het meisje met het hoofddoekje* en *Hajar en Daan* speelt dit onderscheid zelfs een prominente rol.

Zoals gezegd, wordt dit onderscheid voor een groot deel bevestigd door de cijfers. Dat de geanalyseerde romans zo expliciet de nadruk leggen op dit onderscheid, zou dus te maken kunnen hebben met het denk- en onderwijsniveau van de schrijvers, of voor hun voorliefde voor het Nederlandse onderwijs (waarin meisjes beter presteren dan jongens). Daarnaast zou het motief van de schrijvers ook literair van aard kunnen zijn. Verhalen hebben niet alleen een slechterik (*'bad guy'*) nodig, maar ook een held en/of slachtoffer (de *'good guy'*, die bij gelegenheid ook een *'good girl'* mag zijn).

Ook in dit geval worden dus stereotypen beschreven. Het meisje zet zich af tegen de broer, de vader, de familie of de cultuur. Zegt men Marokkaan, dan zegt men islam, zegt men islam dan zegt men radicalisering en zegt met radicalisering dan zegt met terrorist. Al met al zal het nog lang duren voordat Marokkanen in de Nederlandse literatuur als personages kunnen fungeren, ontdaan van wat hen – in de ogen van de autochtone Nederlandse schrijver – op dit moment tot Marokkaan maakt. *Kees de jongen*, het lievelingsboek van Shahara, blijft

bijvoorbeeld een boek over een gewone Nederlandse jongen. Het is de vraag wanneer de literatuur rijp is voor een 'Mohammed de jongen'.

Bibliografie:

Primaire literatuur:

- Anker R., *Hajar en Daan*, Amsterdam, 2004.
- Grunberg A., *Tirza*, Amsterdam, 2006.
- Kempen M. van, *Vluchtwegen*, Zutphen, 2006.
- Schouten M., *Het meisje met het hoofddoekje*, Amsterdam, 2008.
- Winter L. de, *VSV*, Amsterdam, 2012.

Secundaire literatuur:

- Benali A., 'Voorwoord'. In: *Koorddansers. Jonge Marokkaanse en Arabische auteurs in Nederland*. Amsterdam, El Hizja, 2000.
- Scheffer P., *Het land van aankomst*, Amsterdam, 2007.
- Shadid W.A.R., Koningsveld van P.S., *Moslims in Nederland, Minderheden en religie in een multiculturele samenleving*, Houten/Diegem, tweede druk, 1997.
- Vuijsje H., *Correct, Weldenkend Nederland sinds de jaren zestig*, Amsterdam, derde druk, 2008.
- Vuijsje R., *Alleen maar nette mensen*, Amsterdam 2008.

Websites:

- Alberts J., en anderen, 'De wereld van Mohammed B.', *NRC Handelsblad*, 9 juli 2005, beschikbaar op:
[http://vorige.nrc.nl/dossiers/moslimterreur/daders_verdachten_terroristen_t/article1867224.ece], geraadpleegd op 10 juni 2015.
- Anbeek T., 'Fataal succes, over Marokkaans-Nederlandse auteurs en hun critici', in: *Literatuur, Tijdschrift over Nederlandse letterkunde*, Jaargang 16, Amsterdam, p.335, 1999, beschikbaar op:
[http://www.dbnl.org/tekst/_lit003199901_01/_lit003199901_01_0055.php], geraadpleegd op 22 juni 2014.

- Anoniem, ‘‘Dalton-effect’ bij jeugdbendes’, *Powned!*, 14 januari 2014, beschikbaar op: [http://www.powned.tv/nieuws/binnenland/2014/01/daltoneffect_bij_jeugdbendes.html], geraadpleegd op 9 juni 2015.
- Anoniem, ‘Geert Wilders belooft ‘minder Marokkanen’ in Den Haag’, *nu.nl*, 19 maart 2014, beschikbaar op: [<http://www.nu.nl/geert-wilders/3730669/geert-wilders-belooft-minder-marokkanen-in-haag.html>], geraadpleegd op 20 juni 2014.
- Anoniem, ‘Mohammed B. krijgt levenslang’, *NRC Handelsblad*, 26 juli 2005, beschikbaar op: [<http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2005/juli/26/mohammed-b-krijgt-levenslang-10584442?ustatus=authenticated>], geraadpleegd op 6 januari 2014.
- Anoniem, ‘OM: Bouyeri leider van Hofstadgroep’, *Elsevier*, 3 mei 2005, beschikbaar op: [<http://www.elsevier.nl/Nederland/achtergrond/2005/5/OM-Bouyeri-leider-van-Hofstadgroep-ELSEVIER029668W/>], geraadpleegd op 6 januari 2014.
- Anoniem, ‘Prognose bevolking; geslacht, leeftijd, herkomst en generatie, 2013-2060’, *HET CBS*, beschikbaar op: [<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=81584NED&D1=1,3,8,12-15&D2=0&D3=0&D4=0-2&D5=0,7,17,27,37,l&HD=130128-1450&HDR=G1,G2,T&STB=G3,G4>], geraadpleegd op 20 juni 2014.
- Anoniem, ‘PVV: Polenmeldpunt groot succes’, *AD.nl*, 13 december 2012, beschikbaar op: [<http://www.ad.nl/ad/nl/1012/Nederland/article/detail/3362672/2012/12/13/PVV-Polenmeldpunt-groot-succes.dhtml>], geraadpleegd op 18 juni 2015.
- Anoniem, ‘Terror hits home: The Oklahoma City Bombing’, 1995, beschikbaar op: [<http://www.fbi.gov/about-us/history/famous-cases/oklahoma-city-bombing>], geraadpleegd op 6 januari 2014.
- Baršová A., ‘Integrace přistěhovalců v Evropě: od občanské integrace k multikulturalismu a zpět?’, in *Konference soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*, 6 januari 2005, beschikbaar op: [http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcef50bfa263ef/ABarsova_Integrace_pristehovalcu_v_Evrope.pdf], geraadpleegd op 16 juni 2015.
- Bork G.J. van, ‘Schrijvers en dichters (dbnl biografieënproject I)’, *dbnl*, maart 2005, beschikbaar op: [http://www.dbnl.org/tekst/bork001schr01_01/bork001schr01_01_0405.php], geraadpleegd op 20 maart 2013.

- Centraal Bureau voor de Statistiek, 'Jaarrapport integratie 2014', *CBS*, beschikbaar op: [<http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/E6878ED8-0347-4ED0-8A8D-360AB79022B2/0/jaarrapportintegratie2014pub.pdf>], geraadpleegd op 9 juni 2015.
- Centraal Bureau voor de Statistiek, 'Marokkanen hebben minder moeite met Nederlands dan Turken', *CBS*, 22 september 2008, beschikbaar op: [<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/dossiers/allochtonen/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2570-wm.htm>], geraadpleegd op 8 juni 2015.
- Centraal Bureau voor de Statistiek, 'Niet-westerse allochtoon', *Begrippen*, beschikbaar op: [<http://www.cbs.nl/nl-nl/menu/methoden/begrippen/default.htm?conceptid=1013>], geraadpleegd op 12 mei 2013.
- Fokkema T. e.a., 'Herkomst en vestiging van de eerste generatie Marokkanen in Nederland', *CBS, Bevolkingstrends 3de kwartaal 2009*, p. 51-56, 2009, beschikbaar op: [<http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/F516F882-0AE3-4816-8810-75E15CE483E5/0/2009k3b15p51art.pdf>], geraadpleegd op 6 mei 2013.
- Gogh T. van, Ali A.H., 'Submission: Part 1', 2004, beschikbaar op: [http://www.youtube.com/watch?v=G6bFR4_Ppk8], geraadpleegd op 12 augustus 2013.
- Herten M. van, '4. Het aantal islamieten in Nederland', *Religie aan het begin van de 21ste eeuw*(CBS), p.38, 2009, beschikbaar op: [<http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/953535E3-9D25-4C28-A70D-7A4AEEA76E27/0/2008e16pub.pdf>], geraadpleegd op 20 juni 2015.
- Janssen H., Klink A., *Eerste kamer den Staten-Generaal*, 15 april 2004, beschikbaar op: [<http://www.eerstekamer.nl/behandeling/20040415/verslag/document3/f=/w29019v.pdf>], geraadpleegd op 3 maart 2014.
- Koran beschikbaar op: [<http://www.koran.nl>], geraadpleegd op 12 juni 2015.
- Lensink H., 'Het probleem met Marokkaanse criminelen? Ze zijn te Nederlands', *Vrij Nederland*, 9 oktober 2014, beschikbaar op: [<http://www.vn.nl/Archief/Justitie/Artikel-Justitie/Het-probleem-met-Marokkaanse-criminelen-Ze-zijn-te-Nederlands.htm>], geraadpleegd op 9 juni 2015.

- Logtenberg H., 'Paul Scheffer na het multiculturele drama', *Intermediair*, 3 oktober 2007, beschikbaar op:
[<http://www.buitenlandspartner.nl/archive/index.php/t-23457.html>], geraadpleegd op 12 maart 2013.
- Mendel R. (producent), (2010, 21 november) 'Hoofddoek af' in *Rauw en Puur* [Tv-uitzending], beschikbaar op:
[http://www.npo.nl/rauw-en-puur/21-11-2010/NPS_1170416], geraadpleegd op 9 juni 2015.
- Nanninga A., 'Den Haag: Geen toezicht Sjeik Huppeldepup', *Geen Stijl*, 26 september 2012, beschikbaar op:
[http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2012/09/den_haag_geen_toezicht_sjeik_h.html], geraadpleegd op 22 juni 2015.
- Pronk I. 'Waar blijven de Turkse schrijvers?', *Trouw*, 21 januari 2005, beschikbaar op:
[<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1730987/2005/01/21/Waar-blijven-de-Turkse-schrijvers.dhtml>], geraadpleegd op 8 juni 2015.
- Ruiter J.J. de, 'Turken en Marokkanen in Nederland', Het taalkundig perspectief van Turken en Marokkanen in Nederland: een literatuurstudie, BVGB, 1995
- Sanderse C. e.a., 'Etniciteit: Wat is de huidige situatie?', *Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid*, 7 december 2012, beschikbaar op: [<http://www.nationaalkompas.nl/bevolking/etniciteit/huidig/>], geraadpleegd op 2 maart 2013.
- Schoorl J., '2.2 Omvang en samenstelling van de bevolking', in *Marokkanen in Nederland: Een profiel, NIDI*, Den Haag, p.4, 2006, beschikbaar op:
[<http://www.nidi.nl/shared/content/output/reports/nidi-report-67.pdf#page=3>], geraadpleegd op 9 juni 2015.
- Vlugt R. van der, 'Oliecrisis van 1973 en 1979', *IsGeschiedenis*, 14 mei 2013, beschikbaar op:
[<http://www.isgeschiedenis.nl/nieuws/oliecrises-van-1973-en-1979/>], geraadpleegd op 20 juni 2014.

Bijlage: Bespreking van de boeken

De inhoud van besproken boeken is niet relevant voor de scriptie en daarom staat dit onderdeel in de bijlage. Toch is het nuttig om te weten, hoe deze verhalen lopen om de voorbeelden in hoofdstuk 2 te kunnen begrijpen.

Hajar en Daan (2004)

De schrijver van deze roman is Robert Anker (1946). Hij heeft Nederlands gestudeerd aan de Universiteit van Amsterdam en heeft naast zijn schrijverschap ook Nederlands gedoceerd op het Amstel Lyceum in Amsterdam. Tegenwoordig is hij 'full time' schrijver en literair criticus bij Het Parool. Anker schrijft naast romans ook poëzie en toneelstukken. Hij heeft voor de dichtbundels *Van het balkon* (1983) de Jan Campertprijs en voor *Nieuwe veters* (1987) de Herman Gorter-prijs gewonnen. Naast de dichtbundels zijn ook twee romans van Anker met een prijs bekroond. *De thuiskomst van kapitein Rob* (1992) met de Ferdinand Bordewijk-prijs en *Een soort Engeland* (2001) met de Libris literatuurprijs. *Hajar en Daan* is zijn zesde roman. Veel van zijn ervaring als leraar heeft Anker in deze roman verwerkt. Hij vertelt een verhaal over de autochtone Nederlandse geschiedenisleraar Daan (32) en zijn Marokkaanse leerlinge Hajar (17) die een onmogelijke liefde beleven, maar hoewel ze voor elkaar bestemd zijn, een bitter einde nastreven. Hajar is, ondanks haar doortastendheid, veel slimmer en socialer dan haar leraar. Zij schrijft de mooiste opstellen van de school, leest heel veel en verrast met het uit haar hoofd citeren van het slot van *Max Havelaar*, een boek waarover Daan, een docent geschiedenis, nog weinig heeft gehoord.

Waar de roman in het begin een leuke losheid kent en waar alle problemen te overzien zijn, wordt het vervolgens op alle terreinen serieuzer en wordt de liefde van Hajar en Daan een aantal keren op de proef gesteld. Hajar en Daan discussiëren veel over de regels in het moderne onderwijs, over de botsing tussen de allochtonen en autochtonen, over het toenemende geweld, of over de rol van de islam in Hajars leven en in de westerse maatschappij. Het einde blijft open, maar het smaakt bitter. Daan, op zoek naar zijn prinses in haar geboorteland, krijgt een brief van Hajar, waarin zij hem vraagt om haar te zoeken. Deze brief blijft ongelezen in zijn brievenbus.

In deze roman komen veel hedendaagse problemen voor. Hajar heeft een gewelddadige broer Khalid, die door zijn imam in een radicale moslim verandert; de docenten spreken tijdens een vergadering over de financiële problemen van de school, over het feit dat de

sfeer op school vijandiger is geworden en dat er steeds minder Nederlandse kinderen op zitten. Daan, zijn voorbeeld ziend in Hajar, ontwikkelt zich van een eenvoudig, niet-diependenkend wezen, tot een liefhebber van zijn vak, van een vrouwengenieter tot een moreel persoon en van een materialist, die zich van top tot teen in merkkleding steekt tot een bescheiden jongen. Na een lang afscheid, wanneer Hajar steeds maatschappelijk geëngageerd is, ontmoeten ze elkaar precies op 11 september 2001, de dag van de terroristische aanslagen in New York.

Hajar en Daan zijn overtuigd van hun voorbestemde liefde, maar door alle tegenslagen (de imams, Hajars familie, de schoolleiding) wordt hun samenzijn onmogelijk gemaakt. Die twee willen wel, maar de omstandigheden zijn sterker. Zo verdwalen ze samen, elkaar zoekend in Marokko en Nederland en hun hereniging wordt voor altijd onmogelijk.

Tirza (2006)

Deze roman van Arnon Grunberg is de enige van zijn romans die al werd verfilmd.

Arnon Yasha Yves Grunberg (1971) is een Nederlandse schrijver van romans, gedichten, toneel en essays die ook heeft opgetreden onder het pseudoniem Marek van der Jagt. Hij groeide op in een Joods immigrantengezin in Amsterdam, maar sinds 1995 leeft hij in New York. Zijn eerste roman *Blauwe maandagen* (1994) zorgde voor een groot succes. Het boek werd onmiddellijk in vele talen vertaald en wordt nog steeds gezien als een van zijn beste romans.¹³⁶ Verder is Grunberg actief als columnist voor meerdere Nederlandse kranten. *Tirza* (2006) is zijn zesde roman.

Jörgen Hofmeester, de vader van twee meiden, Ibi en Tirza, woont in Amsterdam, op een goed adres, maar zonder echt van het leven te genieten. Zijn echtgenote heeft hem drie jaar geleden verlaten zonder afscheid te nemen, omdat ze eindelijk 'de liefde van haar leven' heeft gevonden. Jörgen Hofmeester staat in de keuken om sushi en sashimi klaar te maken voor een grandioos feest voor zijn jongste dochter Tirza die in zijn ogen altijd hoogbegaafd is geweest. Het valt hem een beetje tegen dat zijn echtgenote na drie jaar zomaar terug is gekomen, want hij wil deze avond liever zonder grotere problemen doorbrengen. Hij stikt in het gevoel dat zijn zonnekoningin, zijn Tirza, nu na de middelbare schoolperiode even wat tijd wil doorbrengen in Afrika, voordat ze met de studie en het echte volwassen leven gaat

¹³⁶ Bork G.J. van, 'Schrijvers en dichters (biografieënproject I)', *Arnon Grunberg*, dbnl.org, 2005, online.

beginnen. Jörgen beseft dat hij niet meer voor iemand hoeft te leven, hoewel, heeft hij eigenlijk ooit voor iemand geleefd?

Bij het klaarmaken van sushi en sashimi verdwaalt hij weer in het verleden en laat zien hoe de verslaving aan zijn jongste dochter is ontstaan. Ibi, de oudste dochter liet hem nooit zo dichtbij komen. Zij is bijna vier jaar ouder dan Tirza en na de studie natuurkunde, die zij halverwege heeft opgegeven, is zij in Frankrijk begonnen met een Bed & Breakfast hostels keten.

Ook toen ze nog thuis woonde was ze niet te doorzien, niet te pakken. Op een bepaald moment, toen Ibi haar vader choqueerde, omdat ze met een van de huurders van de bovenverdieping op een tafel neukte, stopte hij met de grote zorgvuldigheid voor haar en richtte zich volledig op Tirza. Het gelukkigst was hij in die jaren, toen zijn echtgenote weg was en hij alles alleen met zijn zonnekoningin kon beleven. Hij wilde alles voor zijn kinderen, met behulp van de financiële onafhankelijkheid die zo dichtbij was met het hedge fund dat hij bij een veilige Zwitserse bank had geopend. Deze droom werd na een aantal jaren sparen vernietigd. Het fonds raakte leeg vanwege de financiële wereldcrisis. Hofmeester kon het niet begrijpen, hij moest er een gezicht bij hebben, hij moest iemand de schuld geven voor deze ramp in zijn leven. Snel heeft hij de dader gevonden: Mohammed Atta, de piloot van het eerste vliegtuig dat op 11 september 2001 in het WTC was gevlogen, werd zijn grootste vijand. Hofmeester zag Atta, de vermoedelijke kaper van deze terroristische actie, niet alleen als de vernietiger van de Twin towers, maar ook als diegene die zijn geld had gestolen en daarmee ook zijn vrijheid, waarnaar hij zijn hele leven snakte.

Gek genoeg meent Hofmeester Atta te herkennen in de vriend van Tirza, Choukri. Choukri is een Marokkaanse muzikant, wat Hofmeester niet goed bevalt, maar hij ziet meteen veel meer in hem en probeert Tirza en zijn echtgenote te overtuigen dat Choukri juist de opvolger van Mohammed Atta is. Dit vinden ze allebei te gek en Tirza maakt zich zorgen over haar vader en stelt voor om de Afrikareis uit te stellen. Jörgen belooft haar dat alles goed komt en overtuigt Tirza en Choukri nog een weekendje met hem door te brengen in het weekendhuis van zijn ouders, voordat ze naar Afrika vertrekken.

In dit weekend ondervindt Hofmeester een innerlijke strijd, die uiteindelijk rampzalige gevolgen heeft. Op het moment dat hij na de hele dag tuinieren naar huis komt, ziet hij Choukri met Tirza vrijen. Hij kan niet tegen dit beeld en met een pook en een Stihl MS 170 vermoordt hij ze. Dit wordt alleen in hints verteld, dus de lezer komt er pas in de Namibische

woestijn achter, wat er echt is gebeurt. Nadat Jörgen zijn dochter en Choukri in Frankfurt gaat uitzwaaien, wordt die rustig en geniet van de zomer met zijn echtgenote, hoewel hij een aantal weken niets van Tirza heeft gehoord en iedereen om hem heen zich grote zorgen over haar maakt. Hij besluit uiteindelijk dat hij haar gaat zoeken, voor de rust van alle familieleden en vrienden. In Namibië sluit hij een bizarre vriendschap met een klein meisje, Kaisa, dat altijd een zin herhaalt: *'Do you want a company, sir?'* Kaisa en haar schoonheid en onschuld brengen Jörgen tot de bekentenis van zijn misdaad. Pas hier, in de grote woestijn, komt hij achter dat hij als vader en als mens heeft gefaald.

Vluchtwegen (2006)

Deze roman van Michiel van Kempen (1957) is hoogst bijzonder. Hij is naast het schrijven vooral hoogleraar West-Indische letteren aan de Universiteit van Amsterdam. Heel belangrijk is zijn tweedelige editie van *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur* (2003). Veel aandacht geeft hij ook aan de vertalingen uit het Surinaams in het Nederlands. Toen hij in Suriname woonde, heeft hij ook onder pseudoniemen 'Mani Sapotille' en 'Winston Leeflang' geschreven. *Vluchtwegen* is zijn vierde roman, maar de thematiek van de Bijlmermeer is voor hem niet onbekend. In 1993 verschenen zijn verhalen *Bijlmer, oh Bijlmer!*

Hella is een uit Groningen afkomstige opbouwster; zij helpt mensen uit de Amsterdamse Bijlmermeer op weg. Marokkanen, Surinamers, Hongaren, Israëli's, noem maar op. Zij kent bijna iedereen die in de Bijlmer woont, loopt soms langs de naambordjes van de flats en kent de gezichten van de bewoners uit haar hoofd. Haar leven en werk zijn noch zinvol, noch makkelijk. Zij leeft al lang met Robert-Jan, leraar aardrijkskunde en geschiedenis. In hun relatie hangt geen spanning meer, het gaat meer om vertrouwen. Ze hebben geen kinderen, hoewel Hella er stilletjes op hoopt, maar Robert-Jan wil er niets van horen. Zo komt ook het slechte nieuws dat Hella een ongewone celontwikkeling in haar baarmoederhals heeft. Nog geen kanker dus, maar wel iets waarvoor ze beslist behandeld moet worden. In deze omstandigheden ontmoet Hella Bram Swart, een Israëliische verwarmingsmonteur, die zich van zijn Joodse achtergrond heeft afgekeerd. Zij vindt hem leuk, levendig, kan met hem over alles praten en begint een affaire met hem, waar beiden van profiteren. Bram weet van Robert-Jan, maar niet andersom.

Ondertussen leren we verschillende bewoners van de flat Groeneveen kennen. De uit Moengo afkomstige Surinamer Strijdhartig, het homopaar Hein en Étienne, de Hongaarse mevrouw Bartha, en de perfect geïntegreerde alleenstaande Marokkaanse vader Hashim met zijn zonen. Op Hashim maakt Hella een goede indruk en vrij snel duikt ze ook bij hem in het bed. Zo begint zich geleidelijk een grote ramp te vormen in de Bijlmer. Hashim komt achter dat Hella een relatie met Robert-Jan heeft en daarbij nog overspel pleegt met Bram. De wraak kan niet uitblijven. Alle personages gaan zich gedragen in overeenstemming met de clichématige vooroordelen. De antisemitische en homofobe zoons van Hashim ontwikkelen zich tot moslimfundamentalisten naar het voorbeeld van Mohammed B. Hoewel ze er achter komen dat Hella niet alleen met hun vader verhouding heeft en hierover oprecht boos zijn, beloven ze papa dat ze haar met rust zullen laten en geen wraak nemen in zijn naam. Toch wachten ze op een avond stiekem op Hella voor de flats en slaan haar brutaal in elkaar. Tevens heeft één van de twee homo's pedofiele neigingen en hij dreigt zich te vergrijpen aan Hashims jongste zoon. De Creoolse oplichter Strijdhartig plukt de sociale dienst, maar geeft wel een hindoestaanse Surinaamse aan bij de overheid, omdat ze zou frauderen. Bram, die zich nooit bezig hield met de religie, bekeert zich na de dood van zijn vader tot vrome Jood. Wanneer hij op de punt staat om een van de Bijlmerflats op te blazen, omdat hij gelooft dat er een anti-Israëlische spionne woont, stort de El Al Boeing op hem neer, die bekend staat als de oorzaak van de Bijlmerramp in 1992. De Bijlmerramp die zich afspeelt in vele huishoudens wordt hiermee voltooid.

[Het meisje met het hoofddoekje \(2008\)](#)

Het is de vijfde roman van Martin Schouten (1938). Verder heeft hij ook veel geschiedenisboeken, interviews en toneelstukken geschreven. Naast het schrijven van literatuur heeft hij als verslaggever voor Algemeen Handelsblad NRC gewerkt, Haagse Post en de Volkskrant.

Het meisje met het hoofddoekje is een verhaal over alle kanten van geloof, godsdienst en religie. Vanaf de eerste pagina's van deze roman wordt men betrokken bij twee aanslagen. De ene is de veel besproken moord op Theo van Gogh en de tweede zijn de terroristische aanslagen in Londen van 7 juli 2005. Beide waargebeurde situaties worden in een fictief verhaal gezet, waarbij vooral de moord op Theo van Gogh een centrale rol speelt.

Ron, een oudere man die uit een streng gereformeerd gezin komt, raakt bevriend met een Marokkaans tienermeisje dat in een buurtwinkel werkt. Hij noemt haar Shahara en stelt haar een nieuwe wereld voor die vol is van boeken, nieuwsgierigheid naar wereldkennis en discussies over religie. Wanneer zij het boek *Kees, de jongen* uit heeft, zegt zij tegen Ron dat zij zeker weet dat een Nederlander voor haar bestemd is, maar geen Marokkaan. Zij leert ook Jacques kennen, een Joodse boekhandelaar die niet veel om het geloof geeft en met het jodendom en de verwachtingen van zijn familie veel moeite heeft. Graag deelt hij dit met Ron en Shahara. Hun discussies over religie in het algemeen, maar ook dieper over islam, jodendom en christendom veranderen Shahara's kijk op de religie en dat blijft niet lang onopgemerkt door haar streng gelovige broer Bilal.

Bilal wordt neergezet als een fundamentalistische islamiet, voor wie het erg belangrijk is dat zijn zus een 'goede' moslima wordt. Shahara,¹³⁷ wil geen hoofddoek meer dragen, blijft boeken lezen en later scheert zij haar hoofd kaal, om te laten zien wat zij van de 'moslim regels' en het dragen van een hoofddoek vindt. Haar broer Bilal slaat haar en dreigt ook Ron een aantal keren om onmiddellijk te stoppen met contact zoeken met zijn zus, anders gaat er iets gebeuren met zijn kleinzoon Daan of met zijn homovriend Jacques.

Ondertussen wordt een gedachtegang van Mohammed B. beschreven, één dag voor de dag waarop hij Theo van Gogh heeft vermoord. Het vermoeden, dat er ook iets verkeerd met Shahara gaat gebeuren, laat niet lang op zich wachten.

Wanneer Ron een reis naar Gent maakt, krijgt hij een telefoontje van Shahara die grote ruzie met haar broer heeft en graag wil wegvluchten. Ze spreken af dat ze elkaar in Antwerpen zullen ontmoeten en samen met de trein naar Gent gaan, waar de zus van Ron woont. Helaas wordt Shahara onwetend de hele reis gevolgd door haar broer en zijn vrienden, dus voor de trein naar Gent vertrekt, stapt Bilal met zijn kompanen de trein in en Shahara rent woedend uit de wagon en komt niet meer terug. Later krijgt Ron te horen dat er een slachtoffer onder de trein is gevonden. Hij is bang om te horen dat het Shahara is, maar zeker zal hij dat nooit weten.

Ten slotte praat hij met zijn sterk gelovige zus over God en bidt voor Shahara en Bilal dat ze een goed plek in de hemel krijgen.

¹³⁷ De echte naam van Shahara kennen we niet, maar deze heeft Ron voor haar bedacht en het is een van de namen van de slachtoffers van de aanslagen in Londen. De bomaanslagen in Londen gebeurden op 7 juli 2005, Al Qaida werd ervan beschuldigd.

VSV (2012)

Deze roman van Leon de Winter kon in deze scriptie niet ontbreken. De Winter (1954) is naast het schrijven ook actief als filmmaker en columnist. VSV is zijn veertiende roman.

VSV is een roman vol onmogelijke situaties. In het begin gaat Theo van Gogh naar de hemel en krijgt een kans om terug te keren naar de aarde. Hier moet hij natuurlijk iets voor gaan doen. Hem wordt aangeboden om als engel te waken over de Joodse crimineel Max Kohn, die een donorhart heeft van de Amerikaanse priester Jimmy Davies. Kohn besluit het goede Jimmy Davies voort te zetten en krijgt de kans, wanneer een groepje geradicaliseerde Marokkanen de voorgevel van het elitaire Muziektheater heeft opgeblazen, met zes doden tot gevolg. Kort daarna kapen de Marokkanen een vliegtuig op Schiphol en willen onder anderen Mohammed B. (de moordenaar van Theo van Gogh) als wisselgeld voor de gijzelaars, en uiteindelijk houden ze ook nog een volle eliteschool in Amsterdam-Zuid onder schot (de VSV- Vondel School Vereeniging), omdat ze willen dat ook politicus Geert Wilders zich bij hen in het vliegtuig voegt.

Dat is de vreemde kant van De Winters verdraaiingen: hoe onrealistisch en overdreven het ook klinkt, het besef dat het mogelijk is maakt het echt. Een geweldsexplosie in het hart van de Nederlandse samenleving is niet meer slechts fantasie, zeker niet na de aanslagen in Madrid (in 2004; 191 doden en 1.400 gewonden), Londen (in 2005; 56 doden en 700 gewonden) en afgelopen januari in Parijs bij Charlie Hebdo (2015; 12 doden en 10 gewonden) is het voorstelbaar dat wij niet kunnen ontkomen.

Maar terug naar het verhaal. Max Kohn reist naar Amsterdam, omdat daar zijn grote liefde Sonja woont. Zij begint ondertussen aan een relatie met de schrijver Leon de Winter, maar dat weet Kohn niet, evenmin als dat haar zoon Nathan ook zijn zoon is.

Namen als Job Cohen, Bram Moskowitz en Piet Hein Donner krijgen een rol in deze grote en ingewikkelde roman. Job Cohen krijgt zelfs een pittig verleden met de drugshandelaar Max Kohn en bovendien een minnares. Cohen neemt het ene besluit na het andere en uiteindelijk vormt het een ongeloofwaardig beeld.

Sommige verhaallijnen worden aan het einde van het boek snel afgekapt, maar gelukkig krijgen we te lezen dat Max Kohn zijn zoon Nathan heeft gered en dat de kleine jongen hem vertelt dat hij al lang van hem als vader wist. Het onmogelijke wordt ook mogelijk en zo ontmoeten twee aartsvijanden, Leon de Winter en de beschermengel Theo van Gogh, elkaar

in dromenland. Ze praten over het verleden en Van Gogh geeft De Winter de noodzakelijke rust.

Wilde De Winter met deze roman vrede sluiten met Van Gogh en zijn eigen karma schoonmaken? Wellicht. In ieder geval is het een bijzondere roman van deze tijd met voor- en nadelen.